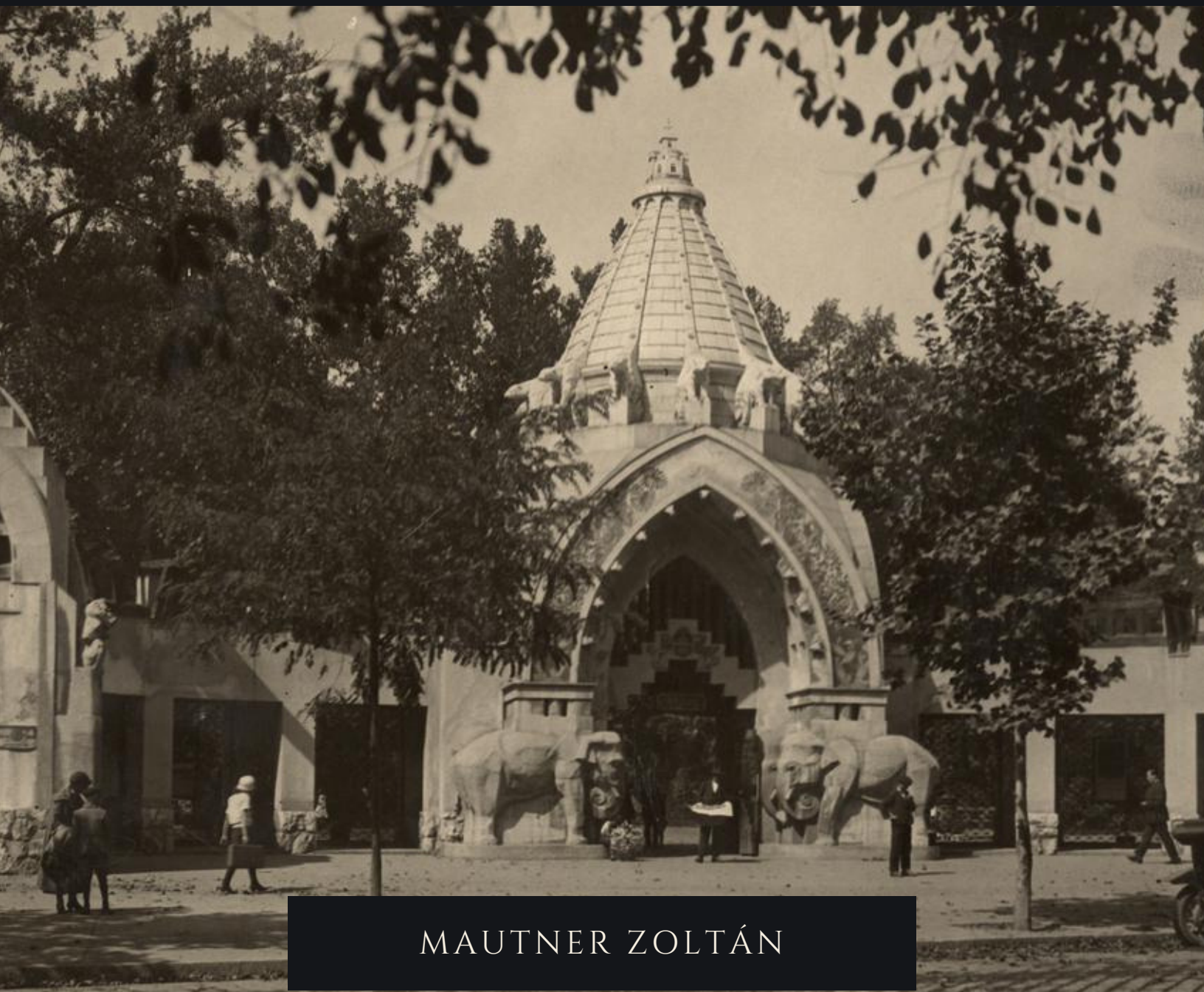

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2019/8. SZÁM

"...MINDENNEK OLYAN A SZÍNE, MINT AMILYEN FÉNYT VETÍTENEK RÁ..."

LENDL ADOLF, A FŐVÁROSI ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERT IGAZGATÓJA
ELLENI ELJÁRÁSOK (1919–1926)

MAUTNER ZOLTÁN

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám

Felelős szerkesztő: Bödők Gergely

© Mautner Zoltán
© Clio Intézet, 2019

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: Az Állatkert új főbejárata az elefántszobrokkal, 1912 körül. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár - Budapest Gyűjtemény, 010063.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

4	BEVEZETÉS
5	LENDL ADOLF SZAKMAI ÉS POLITIKAI PÁLYAFUTÁSA
8	LENDL KIZÁRÁSA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁRÓL
15	TÖRLÉSE A TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT NÉVSORÁBÓL
18	MÚZEUMÜGY A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALATT
21	ÁLLATKERTI VIZSGÁLAT
23	<i>Kifogásolt publikációk</i>
26	<i>Az állatkert gazdasági fióktelepe</i>
28	VIZSGÁLATOK LENDLLEL SZEMBEN
29	<i>Magyar Királyi József Múzeum</i>
30	<i>Vizsgálat a városházán: egy hét évig tartó ügy</i>
41	EGY SOKOLDALÚ, DE ÖSSZETETT SZEMÉLYISÉG
43	ÖSSZEGZÉS
45	FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Bevezetés

„Az eddigiekből láthatod, Lajos barátom, hogy mindennek olyan a színe, mint amilyen fényt vetítenek rá. Aki a bizottság előtt feltárta ténykedéseimet, az a bolsevi vérvörös színben látott engem, a mit nagyon sajnálok”.¹ Ezekkel a szavakkal írta le helyzetét dr. Lendl Adolf zoológus, amikor régi barátja, dr. Méhely Lajos a Magyar Tudományos Akadémia egyik vizsgálóbizottságának képviselőjeként 1919 augusztusában az akadémiai tagságáról történő önkéntes lemondást javasolta számára.

A Tanácsköztársaság bukása után felfüggesztették állásából a Székesfővárosi Állat- és Növénykert igazgatóját, Lendl Adolfot, és ugyanekkor zárták ki a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közül is. A proletárdiktatúrával való együttműködéssel vádolt intézményvezető visszautasította a vádakat, és megpróbált érvényt szerezni igazának, azonban felfüggesztési ügyének végére csak hét év múlva került pont. Lendl igazgató nyilatkozataiban egyértelműsítette, hogy személyes bosszúhadjárat áldozatává vált. 1926-ban a vita végül a főváros jelentős anyagi ráfordításával zárult, az egykori állatkerti vezető megkapta elmaradt fizetését és a korábbi szerződésének megfelelően nyugdíjazták. Lendl Adolfnak cserébe formálisan vissza kellett vonnia Budapest Székesfőváros Tanácsának bizonyos tagjaira tett kompromittáló kijelentéseit.

Az állatkert történetírói és a neves természettudós életét kutatók Lendl Tanácsköztársaság alatti szerepvállalásával ez ideig csak felületesen foglalkoztak, annak ellenére, hogy elkerülhetetlen volt a felfüggesztés megemlézése.² Az indoklásokból kiderül, hogy Lendl a Magyar Nemzeti Múzeummal, illetve a létesítendő Természettudományi Múzeummal kapcsolatos ügyben kompromittálódott. Az okok feltárása nem történt meg, így hiányos és időnként egymásnak ellentmondó információk maradtak fenn az állatkert nagyra becsült és elismert igazgatójának váratlan eltávolításáról. Lendl felfüggesztésének körülményeit a legterjedelmesebben Szidnainé Csete Ágnes fejtette ki, akinek sikerült kapcsolatba lépnie egykori szemtanúkkal is.³ A Fővárosi Állat- és Növénykert Közművelődési Osztályának egykori vezetője 1991-ben megjelent könyvében a

¹ MTA KIK Kézirattár, Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf első levele. 1919. augusztus 31., 6.

² A teljesség igénye nélkül: Láposi Jenő: Lendl Adolf. *A Természet* 1942/11. 122; Keve-Kleiner András: Dr. Lendl Adolf. *Aquila* 1943. 425; Anghi Csaba: Lendl Adolf emlékezete. *Állattani közlemények* 1964/1–4. 5; Tar Ferenc: Lendl Adolf dél-amerikai útja. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 1986/2. 30; Polgárdy Géza: Lendl Adolfról, születése százötvenedik évfordulóján. *Honismeret* 2012/3. 11–12; Korsós Zoltán: Preparátorból igazgató. *Budapest* 2018/1. 7–10.

³ Lendl bizalmas munkatársának Laky Imrénének írásban rögzített visszaemlékezése fennmaradt Szidnainé hagyatékában. FÁNK–SZCSÁ 1–5.

következőket írta: „1919. augusztus 4-én dr. Lendl Adolfot váratlanul felmentették a munkavégzés alól. Bejelentések és feljelentések alapján vizsgálni kívánták Lendlnek az 1919-es tanácsköztársasági tevékenységét. Mindenki biztos volt benne, hogy ő irigység, galád intrika áldozata, vagy valakinek megtetszett az oly kényelmesnek látszó igazgatói széke. Lendl ekkor még csak 57 éves volt, alkotóerejének teljében. Így érthető, hogy a hír villámcsapásként érte. A vizsgálatok során kiderült, hogy az állatkert Munkás Tanácsába a dolgozók választották be tiltakozása ellenére. »Titkos jelentései«, amelyeket a Tanácsköztársaság vezetőihez írt, kizárólag a Magyar Nemzeti Múzeum újjáépítését és bővítését szorgalmazó levelek voltak”.⁴

A témában publikálók egyetértenek abban, hogy Lendlt ártatlanul hurcolták meg, de a neves természettudós ellenségeinek, feljelentőinek nevét sehol sem említik.⁵ A rendkívül összetett ügyben a korabeli sajtó vizsgálata és a levéltári kutatás adott lehetőséget, hogy a felfüggesztés hátterébe és annak elhúzódásának okaiba is betekintést nyerhessünk.

II. Lendl Adolf szakmai és politikai pályafutása

Lendl Adolf 1862. május 6-án született Orczifalván. 1879-ben Temesváron érettségizett. Ezután négy évig tanult állat-, növény- és ásványtant, valamint vegytant a budapesti Királyi József Műegyetemen, miközben a tanárképzőt is látogatta. Kiemelkedő eredménnyel szerezte meg a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem bölcsészettudori oklevelét, míg a műegyetemen előbb tanársegéd, majd állattan tanár lett. Tudását külföldi tanulmányútjai alatt szerzett tapasztalataival is bővítette, szakmai gyűjtő utakon vett részt Kis-Ázsiában és Argentínában.⁶ 1892-ben a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett, ahol az állattáron belül egyre magasabb pozíciókba jutott.⁷ 1894-ben otthagyta a múzeumi állását, és tanszerkészítő üzletet nyitott, sőt egy természettudományos folyóiratot is alapított. A Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának alapításakor annak jegyzője, majd később választmányi tagja lett.⁸ 1900-ban a párizsi nemzetközi kiállításon végzett munkájáért miniszteri kitüntetésben részesült,⁹ 1911-ben pedig beválasztották a Magyar Adria Egyesület állattani szakosztályába.¹⁰ 1917-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Emellett Lendl számos tudományos társulathoz és civil

⁴ Szidnainé, 1991: 71.

⁵ Laky Imréné az állatkert dolgozói közül 3 főről állította nevük említése nélkül, hogy hamisan vádolták az igazgatót. FÁNK–SZCSÁ 5.

⁶ TTM-TT-LA-1/2.

⁷ TTM-TT-LA-1/1.

⁸ Választmányi ülés, 1942. október 21. *Természettudományi Közlöny* 1942. november. 349.

⁹ TTM-TT-LA-1/2. Kereskedelemügyi m. k. miniszter. 1901. március 12.

¹⁰ TTM-TT-LA-4/1. Magyar Adria Egyesület, 1911. június 13.

szervezethez csatlakozott, amelyeknek gyakran a vezetőségébe is bevásztatták. A társadalmi problémákra nyitott tudós még 1894-ben belépett az elsősorban játékonysággal foglalkozó szabadkőműves Könyves Kálmán páholyba.¹¹

Az 1866-ban megnyitott állatkertet Budapest 1907-ben vette saját kezelésébe. A főváros úgy döntött, hogy újjáépíti a városligeti kertet, a munkálatok 1909-től egészen 1912-ig folytak. A teljes körű átépítésre a főváros létrehozott egy szakemberekből álló ún. Állatkertépítő Bizottságot, melynek tagja lett az ekkor már nagynevű természettudós, műegyetemi magántanár, Lendl Adolf is.¹² Az Állatkertépítő Bizottságon belül Lendl hamar kitűnt szakértelmével és ügybuzgóságával, sőt az építkezések előre haladásával szinte teljes, önálló döntési jogkörrel ruházták fel az állatkert zoológiai kialakítására.¹³ Hamarosan a városligeti kert vezetőjének nevezték ki mint megbízott igazgatót, amely tisztséget a kert 1912. május 20-i újranyitáskor is viselte.¹⁴ A véglegesítésére azonban ekkor még nem kerülhetett sor, ugyanis az állatkert szabályrendelete körüli bonyodalmak ezt nem tették lehetővé. Az elkészült és a székesfőváros törvényhatósági bizottsága által jóváhagyott szabályzatot a belügyminiszter kétszer is visszautasította, ezért az ügy továbbra is húzóódott.¹⁵

Ebből az következett, hogy az állatkert dolgozóinak státusza nem került véglegesítésre, így az igazgatóé sem. Végül is egy „kiskaput” sikerült kihasználni, amely lehetőséget biztosított, hogy a Székesfőváros Tanácsának kinevezése helyett a törvényhatósági bizottság szerződtesse az állatkert vezetőjét. Ebben az esetben a szerződésben szereplő követelmények és előírások vonatkoztak az új igazgatóra.¹⁶ Ennek megfelelően a fővárost vezető törvényhatósági bizottság 1917. július 18-i közgyűlésén hozott határozatával tíz évre szerződtette Lendl Adolfot mint állandó igazgatót.¹⁷ Az állatkert ügye iránt elkötelezett természettudós aláírta a szerződést, és az összeférhetetlenség elkerülése érdekében 1918-ban lemondott törvényhatósági bizottsági tagságáról.¹⁸ Ekkor úgy tűnt, hogy a városligeti zoológiai és botanikus kert vezetése egy megfelelő elméleti és gyakorlati tudással rendelkező szakemberrel hosszú távon biztosítva lett. Egy történelmi fordulat

¹¹ TTM-TT-LA-2/21. Szabadkőműves oklevél. Lendl szabadkőműves múltjával kapcsolatban egymásnak ellentmondó információk maradtak fenn. Lásd: Korsós Zoltán: Preparátorból igazgató. *Budapest* 2018/1. 8; Madarassy László: Dr. Lendl Adolf a tudós és az ember (második befejező közlemény). *Balatonai Kurír*, 1942. november 26., 1.

¹² Perczel, 2013: 226–234.

¹³ BFL, IV.1407.b. VI. 391/1910 (20532/1910). A pénzügyi és gazdasági ügyosztály előterjesztése a székesfővárosi állat- és növénykert igazgatásának és felügyeletének szabályozása ügyében. 1930. március 3.

¹⁴ BFL, IV.1420.m. Lendl Adolf alkalmazotti kártyája.

¹⁵ Mautner, 2017: 1124.

¹⁶ Uo. 1127–1128.

¹⁷ BFL, IV.1403.a. 1124. szám. Az állat- és növénykert igazgatójának szerződtetése ügyében. 1917. július 18., 518. A belügyminiszter a döntést 1917 decemberében hagyta jóvá. Uo. 1918. január 23., 15.

¹⁸ BFL, IV.1403.a. 912. szám. Lendl Adolf lemondott törvényhatósági bizottsági tagságáról. 1918. július 17., 457.

azonban úgy hozta, hogy Lendl Adolf önhibáján kívül ténylegesen csak másfél évet dolgozott le szerződéses munkaidejéből.

Lendl egyik publikációja, 1909.

Lendl „mint jól szituált ember” a politizálásból is kivette a részét községi és országos szinten is. Már 1897-ben tagja lett Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának, 1901-ben pedig pártonkívüli jelöltként lett Temesrékás országgyűlési képviselője.¹⁹ Lendl kezdetben a Szabadelvű Pártot támogatta,²⁰ azonban ez nem akadályozta meg abban, hogy röplap és felszólalás formájában is szóvá tegye az ország nyilvánossága előtt a

¹⁹ Madarassy László: Dr. Lendl Adolf a tudós és az ember. *Balatoni Kurir*, 1942. november 26., 1.

²⁰ Országgyűlési Almanach, 1901: 306–307.

választókerületében és megyei szinten is folyó visszaéléseket, korrupciós ügyeket, így a vármegye vezetőségében számos ellenségre tett szert.²¹ Joanovich Sándor megyei főjegyzővel a vita párbajig fajult,²² míg a főispán „pángermanizmussal” vádolta meg az ekkor már az ellenzéki tábor erősítő tudóst,²³ és heves agitációjában a román lakosság elnyomójának kiáltotta ki.²⁴ Az 1905-1906-os belpolitikai válság előestéjén Lendl is kivette a részét az ellenzék akcióiban, sőt az 1904. december 13-án bekövetkezett képviselőházi rombolásban is részt vett.²⁵ Neve nemcsak azért került bele a tudósításokba, mert az ülésterem berendezésének maradványaiból akasztófát ácsolt Tisza István miniszterelnök és Perczel Dezső házelnök nevével ellátva, hanem a „darabontokkal” történt dulakodás közben egyikük cipőjét is sikerült megszereznie.²⁶

A következő választásnál azonban Lendl vereséget szenvedett körzetében Dragonescu Dömjéntől,²⁷ ezután országos szinten már nem ért el többé politikai eredményt.²⁸ 1918 elején a tervezett, de végül elmaradt országgyűlési választásokra készülve híveit a Károlyi-párt támogatására biztatta.²⁹ A forradalmak után 1922-ben a Gazdaságpolitikai Párthoz csatlakozva próbált parlamenti mandátumot szerezni, de a párt nem kapott elég szavazatot a bejutáshoz.³⁰

A főváros politikai életében viszont aktívan tevékenykedett, több mint két évtizeden át a II. kerület törvényhatósági képviselője volt.³¹ A törvényhatósági bizottság közgyűlésein

²¹ A rendszer Temesben. *Alkotmány*, 1902. október 8., 3–4; TTM-TT-LA-1/5. Választási ügyek: Lendl Adolf országgyűlési képviselő beszéde. Elmondott a képviselőházban 1904. január 30-án. Lendl háromrészes röplapsorozatot írt *Utazás a kerületemben* címmel, ami feltárta a választókerülete problémáit, korrupciós ügyeit.

²² A párbajban mindketten sérülést szenvedtek, és párbajvétség miatt 5–5 nap fogházra ítélték a résztvevőket. Képviselők az államfogházban. *Temesvári Hírlap*, 1904. október 5., 3; A Joanovich-Lendl affér. *Délmagyarországi Közlöny*, 1903. október 26., 4.

²³ Pángermanizmussal vádolt képviselő. *Szeged és Vidéke*, 1903. március 4., 4; Lendl vagy Széll. *Független Magyarország*, 1903. június 4., 2.

²⁴ Az újságcikk szerzője magát egy rékási románajkú választópolgárként nevezte meg. A következő mondatot idézte a főispán beszédéből, aki nehezményezte, hogy Lendl kilépett a kormánypartból és az ellenzékhez csatlakozott: „Az obstrukció azt jelenti, hogy a magyarok el akarják nyomni a más nyelvű népeket”. A temesi főispán és Lendl. *Függetlenség* (Arad), 1903. június 25., 4–5.

²⁵ TTM-TT-LA-1/5. Idézés bűnügyben: A budapesti M[agyar]. kir[ályi]. államrendőrség főkapitányi hivatala. 76491/ tk. II. 1904. tárgy: képviselőházi rombolás. Kihallgatás. 1905. január 5.

²⁶ A helyzet. Nagy botrányok a képviselőházban. *Hazánk*, 1904. december 14., 4; Bartha Miklós: Harcz az alkotmányért. *Magyarország*, 1904. december 14., 2.

²⁷ Országgyűlési Almanach, 1901: 254.

²⁸ Lendl csalódva a koalíciós kormányzásba hazafias szempontoktól vezérelve ismét a kormánypart támogatására buzdította híveit. TTM-TT-LA-1/5. Dr. Lendl Adolf programbeszéde 1910. május 8-án a Nemzeti Munkapárt gyűlésén.

²⁹ Uo. Képviselőválasztási ügyek. Plakát a II. kerület t. választóihoz és különösen a Lendl Párt t. tagjaihoz. 1919. február 20.

³⁰ Uo. Képviselőválasztási ügyek. A Gazdaságpolitikai Párt plakátja 1922; Holnap választ Budapest. *Kis Újság*, 1922. június 21., 2.

³¹ Az 1920 előtti virilis rendszerben Lendl soha nem a legtöbb adót fizetők közül került be a közgyűlésbe, hanem az összes választók sorából. Híveit külön „Lendl Párt” néven tartották számon, jelöltjük a Szabadpolgári Párt, illetve a Községi Polgári Párthoz csatlakozva indult a választásokon. Lendlt mint budai lakost elsősorban a vízivárosi iparosok, kereskedők és értelmiségiek támogatták. Választások előtt. *Budai Napló*, 1918. december

számos javaslatot tett, hogy miként lehetne Budapestet gazdaságilag és kulturálisan fejleszteni, ötleteit cikkek formájában, napilapokban is publikálta. 1918-ban önszántából mondott le törvényhatósági mandátumáról, amikor szerződötték az állatkert igazgatójának.³² A felfüggesztési ügye lezárultával Keszthelyre költözött, ahol élete végéig a Balaton környéki kulturális és tudományos élet aktív tagja maradt.

III. Lendl kizárása a Magyar Tudományos Akadémiáról

A Magyar Tudományos Akadémián az őszirózsás forradalom kitörése után megindultak a változások, már november 25-én alapszabály-módosítást kezdeményezett a bukott rezsimmel azonosított igazgatóság. Reformokkal kívántak javítani az intézmény évek óta fennálló rossz megítélésén.

Az Akadémia azonban nem kerülhette el, hogy a Tanácsköztársaság akadályt lásson benne nagyszabású kulturális és tudományos programjával szemben.³³ A Közoktatásügyi Népbiztosság – Kunfi Zsigmond népbiztos és helyettese, Lukács György – 1919. április 14-i rendelete az átszervezés ígéretével felfüggesztette a konzervatívnak és tudományellenesnek minősített intézmény működését.³⁴ Ez nem jelentette azt, hogy egyes tagjai nem vehettek volna részt a Tanácsköztársaság alatt kijelölt új tudományos irányvonalak kialakításában. A legnagyobb változások az új rezsim pénzügyi támogatásával – a haladó szellemű tagok és az addig kiszorult tudósok vezetésével – a természettudományi területen voltak várhatóak, azonban a proletárdiktatúra rövid fennállása alatt az átszervezésre csak az előkészületek történtek meg.³⁵

A proletárdiktatúra bukása után az Akadémián is igazolóbizottságokat állítottak fel, amelyben megvizsgálták, hogy tagjaik közül kik voltak, akik a felfüggesztés ideje alatt „nemzet- és hazaellenes” viselkedést tanúsítottak. A bizottságok osztályonként ültek össze és végignézték az 1918-as akadémiai értesítő névsorát, döntöttek arról, hogy ki ellen

29., 4.

³² BFL, IV.1403.a. 912. szám. 457. Lendl Adolf lemondott törvényhatósági bizottsági tagságáról. 1918. július 17., 457.

³³ Tilkovszky, 1975: 259–261.

³⁴ *Népszava*, 1919. április 16., 8. A Magyar Tudományos Akadémia vagyonát és ingatlanjait már korábban lefoglalták közoktatási célokra és korlátozták kiadási jogait, ezzel súlyosan megsértették a nagy múltú intézmény autonómiáját. Elnökét Berzeviczy Albertet – aki korábban Tisza István személyes híve volt – és főtítkárárt megfosztották intézkedési jogától, a vezetést adminisztratív igazgató kezébe adták. Az Akadémia Duna parti palotájába a vörös őrség budapesti kerületi parancsnoksága költözött be, míg a többi szobát a Természettudományi Szövetség rendelkezésére bocsátották. Az épület az 1919. június 24-i ellenforradalomban is szerepet játszott, erkélyéről lőttek a vörös őrség tagjai a fellázadt monitorokra. A harcban a könyvtár sérült meg. Berzeviczy, 1919: 219–221.

³⁵ A tervezett változások a műszaki, a néprajzi, az irodalmi, valamint a nyelvtudományi területeket érintették leginkább. Tilkovszky, 1975: 261.

szükséges eljárást indítani. Lendl Adolf a III. osztály (Matematikai és Természettudományi Osztály) levelező tagjai közé tartozott, és amikor az 1919. augusztus 27-én tartott igazolóbizottsági ülésen rákerült a sor, már előzetesen is a legsúlyosabb büntetést helyezték számára kilátásba. Az indoklásban a tervezett Természettudományi Múzeum igazgatói állásának elfogadását jelölték meg, és azt, hogy „hozzá akart járulni egyik régi nemzeti intézményünk, a Nemzeti Múzeum szétrombolásához”.³⁶ A bizottság egy kérdőívet készített minden egyes kompromittálódott akadémiai tag számára. A kérdőívek négy általános kérdést tartalmaztak, de szükség esetén konkrét vádak is megfogalmaztak benne. Az általános kérdések a proletárdiktatúra alatti hivatal, illetve megbízás vállalásokra vonatkoztak, valamint, hogy járt-e díjazás azokért.³⁷ A kérdőíveket egy kijelölt közvetítő személyen keresztül juttatták el az érintettek részére. Az ekkor már felfüggesztett állatkerti igazgatónak a kérdéseket és a konkrét vádakát Méhely Lajos közvetítette, akinek ajánlására 1917-ben Lendlt az Akadémia tagjai közé választották.³⁸

Méhely Lajos, a vizsgálóbizottság tagjaként hamarosan elküldte a kérdőívet és a vádak tartalmazó levelet Lendl Adolfnak, amelyben jóakarattal önkéntes lemondásra kérte fel barátját. Lendl Adolf 1919. augusztus 31-én kelt válaszlevelében megköszönte Méhely iránta tanúsított jószándékát, de a lemondást elutasította. Fájdalmát fejezte ki a kérésről illetően, de megértését is hangsúlyozta: „Te ajánlottál engem és azt hiszed most, hogy menteni kell engem”.³⁹ Lendl leírta, hogy számot vetve a proletárdiktatúra alatti magatartásával, abban semmi kivetni valót nem talált, meggyőződése szerint sem az ország, sem a nemzet, sem az Akadémia, sem a múzeum, sem a tudomány ellen nem vétett. A vádat, hogy kommunista lenne visszautasította, és hitet tett amellett, hogy ő mindig is „liberális, demokratikus hajlamú, keresztény érzésű, hazafiasan gondolkozó”, és a szociális fejlődést jelentő, fokozatos haladást támogató politikát támogatta és képviselte, miközben a „munka- és vagyonközösséget, vagy egyenlőséget egy egész országban ellenben mindig lehetetlenségnek tartottam”.⁴⁰ A bolsevizmus nevében elkövetett bűnöket elítélte, és hangsúlyozta, hogy a résztvevők közül senkit sem ismert.

A bizottság azon vádját elutasította, hogy nemcsak elfogadta a Természettudományi Múzeum igazgatói állását, hanem még felemelt fizetést is kieszközölt magának. Ezután

³⁶ MTA KIK Kézirattár. Ülési jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 27., 2–3.

³⁷ Uo. A III. osztály igazolóbizottságának jelentése. 1919. október 17., 2.

³⁸ TTM-TT-LA-1/3. Méhely Lajos kérvénye Lendl Adolf akadémiai taggá választására. III. osztály B alosztálya. Dátum nélküli kézirat Méhely Lajos aláírásával, melyben bemutatja Lendl Adolf életrajzát és szakmai érdemeit.

³⁹ MTA KIK Kézirattár. Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf első levele. 1919. augusztus 31., 1.

⁴⁰ Uo. 1–2.

beszámolt a kinevezésével kapcsolatos történetekről. Lendl kifejtette, hogy a kinevezését megpróbálta elodáztatni, amely rendelet formájában júniusban érkezett hozzá. Beszámolója szerint arra hivatkozott időnyerés céljából, hogy az új pozícióval járó fizetése alacsonyabb az állatkertnél lévő állásában kapottnál. A két-három hét múlva hozzá érkező kinevező rendelet azonban már magasabb fizetési osztályba sorolta a múzeumvezetői posztját. Elmondása szerint ekkor azonnal bejelentette a városházán a két állás miatti fizetésének összeférhetetlenségét, és kérte járandósága arányos csökkentését, sőt bejelentette lemondási szándékát az állatkert éléről. Lendl beszámolója szerint a városházi népbiztosok közölték vele, hogy a várossal fennálló szerződését már érvénytelennek nyilvánították, és az összeférhetetlenség nem jelent számukra problémát, ráadásul meg akarják tartani a városligeti intézmény élén is. Ezután további fizetésemelést helyeztek kilátásba részére. Lendl elmondása szerint a múzeumi fizetését végül nem is kapta meg, és ha utalták is volna, már előre megbeszélte az állatkert számtanácsosával, hogy a bevételi többletét a városligeti kert pénztárába fizeti be. Hangsúlyozta, hogy a Tanácsköztársaság ideje alatt nem vett fel több fizetést, mint amennyi a korábbi szerződésében szerepelt, miközben a városi üzemi tisztviselők a hetibéres rendszer bevezetése miatt mindannyian magasabb bért kaptak.⁴¹

Azt nem tagadta, hogy a Természettudományi Múzeum megtervezését szívesen vállalta, és az új épületbe költöző intézmény igazgatója akart lenni. Hangsúlyozta, hogy több mint 20 éve dolgozott a terveken, és éppen ezért nevezték ki őt az állásra, így arról nem mondhatott le.

A vizsgálóbizottság levelében vádként fogalmazódott meg, hogy Lendl okozta, illetve siettette a herbárium és a paleontológiai gyűjtemények szétbontását. Az előbbi áthelyezésével kapcsolatban a felfüggesztett állatkerti igazgató úgy nyilatkozott, hogy érkezése előtt valamelyik botanikus társaság ajánlatára a költözést már korábban elhatározták, és ő alig tudott valamit az ügyről. Bár az egyik tanácskozásukra meghívták, és el is ment, de inkompetenciájára hivatkozva a szakemberekre hagyta a döntést. Az őslénytani gyűjtemény szétosztásával kapcsolatban is hasonló védekezést adott elő. Mivel nem ismerte a gyűjteményt, így a kezelőik egyeztek meg abban egymás között, hogy mi kerüljön az új múzeumba, és mi maradjon a Földtani Intézetben.⁴²

Méhely Lajos úgy értesült, hogy régi barátja akadályozta meg, hogy a Természettudományi Múzeum címébe a „magyar”, vagy a „nemzeti” szó bekerüljön. Lendl

⁴¹ Lendl elmondása szerint a kocsisa is többet keresett, mint ő, pedig két jelentős állást töltött be. A felfüggesztett állatkerti igazgató levelében bizonyításként tételesen kiszámolta fizetését.

⁴² A bizottság egyetlen ülésén Lendl elnökölt, de elmondása szerint nem szólt bele a vitába, amiről jegyzőkönyvet is vezettek. MTA KIK Kézirattár. Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf első levele. 1919. augusztus 31., 4.

felháborodva a feltételezésen, kijelentette, hogy a múzeum szétválasztásáról és új elnevezéséről már érkezése előtt döntöttek, mivel a likvidáció már Czakó Elemér miniszteri tanácsos vezetésével elkezdődött. Elmondása szerint azon az igazgatói ülésen, amelyen a megnevezésről volt szó ő is kiállt a korábban használatos cím mellett.⁴³

Megfogalmazódott az a vád is, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatóját, akadémiai tagtársát, dr. Fejérpataky Lászlót kitúrta a dolgozósobájából. Lendl Adolf elmondása szerint éppen az illetőtől kért szobát új munkahelyén, de mivel Fejérpatakyt akkor már felmentették állásából, így ő a helyére kinevezett adminisztratív vezetőhöz irányította igényével. Czakó Elemér a korábbi főigazgató szobáját ajánlotta fel, ahova Lendl be is költözött. Később hallotta, hogy a könyvtár vezetését ellátó Fejérpataky neheztel rá ezért,⁴⁴ amikor is felajánlotta „visszavonulását”.⁴⁵

Lendl nem tagadta, hogy egymillió koronát kapott az új múzeumi épület megtervezésére, és hogy ebből 100 ezer koronát az előkészületek céljából elkülönített. Jelezte azt is, hogy az összegek érintetlenül a takarékpénztárban, illetve a múzeum pénztárában rendelkezésre állnak. Azt viszont büszkén kijelentette, hogy részben ő akadályozta meg, hogy a Természettudományi gyűjteményt kivigyék a „Ludoviceumba”.⁴⁶ A felfüggesztett állatkerti igazgató felajánlotta, hogy bizonyítékképpen elküldi cikkeinek gyűjteményét, de jelezte, hogy azokat beküldte a városházára az ellene ott folyó vizsgálat miatt. Zárásképpen bizakodását fejezte ki, hogy az akadémiai vizsgálóbizottság tisztázza a vádak alól, de jelezte, hogy az esetleges további kérdéseket is szívesen megválaszolja.⁴⁷

Rövidesen megérkezett Méhely következő levele, amelyben ismét lemondásra szólította fel Lendlt. Az érintett 1919. szeptember 16-án kelt válaszlevelében ezt ismét elutasította. Elkeseredetten jelentette ki, hogy csak azért nem fog lemondani akadémiai tagságáról, mert néhány akadémistának nem tetszik az ő szociális gondolkodása. Cikkei

⁴³ Az említett ülés jegyzőkönyvéből nem derül ki, hogy Lendl a kifogásolt témában milyen álláspontot képviselt. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának 1919. július 1-én tartott rendkívüli üléséhez Lendl utólag, a jelenlévők engedélyével csatlakozott. Felvetődött, hogy a Magyarország területén alakuló új államok igényt tarthatnak egyes múzeumi osztályok anyagára, ezért a Nemzeti Múzeum likvidálásának elhalasztását kérik. Ekkor merült fel, hogy a már régóta tervezett múzeumi részek (köztük a Természettudományi Múzeum) leválasztásakor, azok őrizzék meg nevükben a Magyar Nemzeti Múzeumot. Lendl a jegyzőkönyv tanúsága szerint ehhez a kérdéshez nem szólt hozzá, mindvégig egy másik témában érvelt, egy közös országos múzeumi tanács megalakítását kezdeményezte. Gerelyes, 1967: 240–244. 159. számú dokumentum. 1919. július 1.

⁴⁴ Fejérpatakyt 1919. június 18-án mentette fel a Közoktatási Népbiztosság. Gerelyes, 1967: 208–209. 139. számú dokumentum. 1919. június 18; A 8 Órai újság későbbi cikke szerint a múzeumi személyzet ellenállása miatt végül csak lefokozták a múzeumi könyvtár főfelügyelőjévé az egykori főigazgatót. Újra rendezik a Nemzeti Múzeum könyvtárát. 8 Órai Újság, 1919. október 28., 5.

⁴⁵ MTA KIK Kézirattár. Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf első levele. 1919. augusztus 31., 5.

⁴⁶ Uo. 5–6.

⁴⁷ Uo. 6.

újbóli átolvasása után sem találta azokat terhelőnek a vádak tekintetében, és ismét kihangsúlyozta, hogy a múzeumi állás elfogadásából anyagi haszna nem származott. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem ő volt az egyetlen, aki az akadémia tagjai közül, vagy a hivatali, illetve a tanári karból feladatot vállalt a proletárdiktatúra alatt. Miután jelezte, hogy egyébként ezek a megbízások hasznára voltak az adott intézménynek, felsorolt néhány nevet az érintettek közülük:

„Én úgy tudom, hogy például Bódy polgármester elvállalta a Közmunkatanács felszámoltatását; Czákó miniszter tanácsos a háromfelé osztott m. n. Múzeum likvidálását kezdte meg jóval előbb, mint én az egyik résznek az igazgatását; Lenhassék professor – úgy hallottam – direktóriumban szerepelt és az akadémia átalakító bizottságában vett részt, meg kurzust is vállalt; reád akartak bízni egy nagy munka megírását; igaz, hogy Te elkerülhetted; de ha vállalod is, nem követtél volna el hibát, mert ha Te jól megírod a könyvet, hasznosat mívelsz; ellenben ha más valaki rossz könyvet ír helyetted, úgy ez ártalmára válik a magyar tudománynak. Exner Kornél tanár és közíró bíró államtitkárságot fogadott el; Becsey Antal vállalta a Lukács fürdő átalakítását és úgy tudom jeles geológusaink közreműködését kérte ebben; Neuschloss Kornél a hadügyi népbiztosság építkezéseinek vezetésében vett részt; előkelő bírúink közül sokan az egyházi javak felosztásában működtek közre stb. stb. honoráriumokat, fizetésemelést fogadtak el mások, mind jó nevű és köztünk szereplő, kiváló férfiak- miért mondjak le én az akadémiai tagságomról?”⁴⁸ Levele záró részében Lendl értetlenségét és felháborodását fejezte ki, hogy a bizottság az ő meghallgatása nélkül akar ítélni felette. Úgy nyilatkozott, hogy az ő kérésére lefolytatott, mindenre kiterjedő városházi vizsgálat már befejezést nyert, és már csak az írásos elintézés van hátra az ügyében. Ismét megígérte, hogy amint visszakapja cikkeit, elküldi a bizottság számára.⁴⁹

Miután Lendl leveleit Méhely az igazolóbizottság rendelkezésére bocsátotta, azokat felolvasták az ülésen, és „beható eszmecsere után” szótöbbséggel magatartását elítélték.⁵⁰ A Magyar Tudományos Akadémia III. osztálya részéről kiküldött ún. ötös bizottság zárójelentésében arra hivatkozott, hogy Lendl a tanácskormány kulturális szerveinek célkitűzéseit szolgálta, és az igazgatói kinevezését minden kényszerítő ok nélkül elfogadta, a Magyar Nemzeti Múzeum átalakítására terveket készített, amihez „erkölcstelen forrásból” származó pénz fogadott el.⁵¹ A bizottság hangsúlyozta, hogy azt a mentséget nem fogadhatja el, hogy valaki a tudomány vagy az értékmentés érdekében működött együtt a kommunistákkal. A jelentés zárógondolatában a következőképpen hangsúlyozták a kompromittálódott tagok felelősségét, és azt, hogy miért nem kerülhette el a bizottság a

⁴⁸ MTA KIK Kézirattár. Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf második levele. 1919. szeptember 16., 1–7.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. Ülési jegyzőkönyvek. 1919. október 2., 6.

⁵¹ Uo. A III. osztály igazolóbizottságának jelentése. 1919. október 17., 3–4.

legsúlyosabb ítéletek meghozását: „A bizottság által elítélt akadémikusok minden esetre távol állottak a bolsevizmus borzalmainak felidézésétől, azt a stigmtát azonban semmiféle választóvíz sem moshatja le róluk, hogy támogatói voltak egy olyan rendszernek, mely a sátáni kajánsággal készült terv szerint, fanatikus dühvel tört a magyar faj s a magyar nemzet életére. Ne feledjük, hogy erről a gonoszságról suttoz most minden falevél, melyet megremegtetett a legyilkolt áldozatok halálbörgése s ettől a szörnyűségtől úszik most könnyben ezer meg ezer magyar asszony és gyermek szeme”.⁵²

1919. október 25-én ült össze az Akadémia mindhárom osztályának vizsgálóbizottságaiból alakult ún. tizenötös bizottság, amely hét a hat szavazat ellenében azt javasolta, hogy Lendlt töröljék a tagok névsorából. A javaslatot a közel egy hónap múlva megtartott akadémiai nagygyűlésen Méhely Lajos, Fehérpataky László, Mágócsy-Dietz Sándor felszólalásai után „19 szóval 10 ellenében” jóváhagyták.⁵³ A döntésről a Magyar Tudomány Akadémia főtitkára december 9-én értesítette a kizárt állatkerti igazgató hivatali felettesét dr. Bódy Tivadar polgármestert.⁵⁴

Az akadémián lefolytatott igazolások során összesen 23 személy vonatkozásában merült fel kifogás a Tanácsköztársaság alatti magatartásukkal szemben. A magyarázatok meghallgatása után az ún. tizenötös bizottság elé már csak 12 akadémiai tag neve került. Végül is az igazoló eljárás során öt akadémikust zártak ki, köztük volt a felfüggesztett állatkerti igazgató is. Annak ellenére, hogy nem az akadémia indított elsőként eljárást Lendl ellen, mégis a nagy múltú intézmény hozott ellene elsőként elmarasztaló ítéletet.⁵⁵

Lendl az akadémiai eljárást szabálytalannak tartotta, mivel zárt ülésen, távollétében, meghallgatása nélkül, a vonatkozó iratok megtekintését kihagyva ítéleztek felette. Későbbi panasza szerint őt a határozatról az akadémia nem értesítette, csak az újságokból tudta meg kizárását, így annak indoklását sem ismerhette meg.⁵⁶ Ráadásul Lendl a kizárását csak ideiglenesnek tekintette és abban reménykedett, hogy amint a városházán az ellene folyó vizsgálat felmenti őt a vádak alól, az Akadémián is rehabilitálják.⁵⁷

⁵² Uo. 5.

⁵³ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Budapest Székesfőváros Állat- és Növénykertje (továbbiakban: BSZÁNK és az iktatószám). 86/1919. Lendl Adolf akadémiai igazolási ügye. Kiírt cikk a M. T. Akadémia III. osztálya részéről kiküldött ötös bizottságnak jelentéséből. 1920. szeptember 13.

⁵⁴ A jegyzőkönyv a vádlók nyilatkozatait nem közölte. BFL IV.1410.a. 5158/1920. 752/1919. Kiírt cikk a M. T. Akadémia III. osztálya részéről kiküldött ötös bizottságnak jelentéséből. 1919. december 9.

⁵⁵ Lendlt az 1919. december 15-i ún. összes ülésen törölték az akadémia tagjai közül. Tilkovszky, 1975: 269–270.

⁵⁶ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Lendl Adolf fellebbezése a június hó 16-án kelt, 9102/1921. I. számú véghatározata ellen. 1921. július 11; Ennek a kijelentésének ellentmond, hogy amikor Lendl nem hivatalos úton értesült arról, hogy az akadémia döntését akarja a tanács felhasználni a városházán folyó ügyében, ügyvédje dr. Wladár Tivadar idézett a tudományos intézet indoklásából: „a városházán fegyelmi alá helyezett Lendl Adolf nem lehet tagja az akadémiának”. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 2127/1920. dr. Wladár Tivadar előterjesztése a tanácshoz. 1920. június 12.

⁵⁷ Uo. Lendlt végül csak posztumusz 1989-ben rehabilitálták, és kapta vissza akadémiai tagságát. Korsós Zoltán:

IV. Törlése a Természettudományi Társulat névsorából

Az Akadémián történt elmarasztalásával közel egy időben egy másik fórumon is megbüntették a felfüggesztett állatkerti igazgatót, ugyanis a Természettudományi Társulat is kizárta tagjai sorából.

Az 1841-ben alapított Magyar Királyi Természettudományi Társulat árnyékában a századforduló után szerveződni kezdett egy fiatal egyetemistákból álló társaság, amely a maradiság és a tudományos anarchia vádjával illette a nagy múltú társulat vezetőségét.⁵⁸ Az 1918-as októberi politikai fordulat után hamarosan Természettudományi Szövetség néven hivatalos formát is öltött a kezdeményezés. A szövetség célul tűzte ki a természettudományos oktatás reformját mind középiskolai, mind egyetemi szinten, valamint foglalkozott a Magyar Nemzeti Múzeum régóta tervezett átalakításával is. Az utóbbival kapcsolatban 1919 január-februárjában tartott megbeszéléseikről összefoglaló kiadványt készítettek *Modern Múzeumpolitika* címmel.⁵⁹

A Tanácsköztársaság vezetői április 1-én tovább növelték a szövetség hatáskörét azzal, hogy direktóriumi jogkörrel ruházták fel Természettudományi Társulatok és Múzeumok Direktóriumai néven. Tulajdonképpen magába olvasztotta a Természettudományi Társulatot, a Földtani Társulatot, a Földrajzi Társaságot, valamint az Adria Egyesületet. A direktorium intézőbizottságában 11 nagy nevű, a természettudományos haladást támogató tudós szerepelt.⁶⁰ A Természettudományi Társulat tagjai közül is sokan bekerültek a vezetőségbe, köztük Lendl Adolf is.⁶¹ A szervezet nagy fontosságot tulajdonított a múzeumügynek, felvetve az önálló technikai, illetve természettudományi múzeum ötletét.⁶² A Közoktatási Népbiztosság a direktorium véleményét fontosnak tartotta, így sikerült a természettudományi gyűjteményeket kivonni a „gallileista” múzeumi átszervezés hatálya alól.⁶³

Antal Márk népbiztosi csoportvezető a Természettudományi Szövetség terveit

Preparátorból igazgató. *Budapest* 2018/1. 10.

⁵⁸ A szervezet tagjai a magukat haladó szelleműnek tartó tudósok, valamint a Galilei Kör és a Polgári Radikális Párt neveltjei voltak. Különösen a Természettudományi Társulat választmányát tartották maradinak, amely szerintük elfojtotta a haladó kezdeményezéseket. Vadász, 1949: 194.

⁵⁹ Gerelyes, 1967: 67–87. 16. számú dokumentum. 1919. február.

⁶⁰ Az intézőbizottság rövidesen két munkás taggal is bővült. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Jegyzőkönyv. Leidenfrost Gyula vallomása. 1921. január 7.

⁶¹ Vadász, 1949: 194–195.

⁶² Tilkovszky, 1975: 261–262.

⁶³ A Galilei-kör múzeumpolitikai elképzelését dr. Kenczler Hugó múzeumi tisztviselő képviselte, és ő kapott megbízást mint a Művészeti és Múzeumi Direktorium tagja a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezésének vezetésére, amit végre is hajtott. Kenczler a proletárdiktatúra bukása után megszökött, a fegyelmi eljárást távollétében folytatták le. Gerelyes, 1967: 232–233, 369–370. 153. és 222. számú dokumentumok. 1919. június vége és 1920. november 14.

támogatta az új Természettudományi Múzeummal kapcsolatban, ezért nevezte ki Lendlt a leendő új múzeum élére.⁶⁴ Dr. Leidenfrost Gyula a direktórium vezetője így nyilatkozott Lendl Adolf magatartásáról 1921. január 7-én a városházán történt kihallgatásakor: „Dr. Lendl Adolf a direktórium üléseire csak ritkán járt el, amikor azonban eljött, a szélsőséges tagokkal szemben mindig mérséklő álláspontra helyezkedett és a társulat és egyáltalán a tudomány érdekeit mindig igyekezett megvédeni. Állandóan még a munkástagok jelenlétében is hazafias magatartást tanúsított és ellene semmiféle kifogást emelni nem lehet. Egyáltalán nem tapasztaltam azt, hogy Lendl a diktatúra híve lett volna, sőt több alkalommal egyenest ellene nyilatkozott [...] a leghatározottabban állítom, hogy beszélgetéseiink során bennem ő azt a meggyőződést keltette, hogy a proletárdiktatúra elkeseredett ellensége”.⁶⁵

A Tanácsköztársaság bukásával a direktórium, és a Természettudományi Szövetség is megszűnt, így az egyes természettudományos társulatok visszanyerték korábbi önállóságukat. Kezdetben úgy tűnt, hogy a számonkérés a Természettudományi Társulatban elmarad, ugyanis annak vezetősége a lefolytatott vizsgálat után az 1919. szeptember 15-én felvett jegyzőkönyvben a tagoknak megköszönte a tudomány érdekében végzett önzetlen munkáját.⁶⁶ Az október 29-én tartott ülésen azonban a választmány visszavonta a köszönetnyilvánítást azoktól a tagjaitól, akik részt vettek a proletárdiktatúra alatt létrejött szervezetben, decemberben pedig mindannyiuk nevét törölték a társulat sorából.⁶⁷

Lendl nevének törlését a társulat közgyűlése 1920. május 12-én megerősítette. Az esetről tájékoztatták a döntés után érdeklődő Bódy Tivadar polgármestert is. A kollektív büntetést nem előzte meg semmilyen igazoló eljárás vagy kihallgatás, ugyanis a választmány azt nem tartotta szükségesnek.⁶⁸ Lendl Adolf is nehezményezte, hogy kizárása vizsgálat nélkül távollétében történt meg, és azzal vádolta a döntéshozókat, hogy esetében csak automatikusan átvették az Akadémia korábban meghozott ítéletét.⁶⁹ A felfüggesztett igazgató feltételezése nem volt légből kapott, ugyanis a társulat választmányában számos olyan tag volt, akik a Magyar Tudományos Akadémián lefolytatott igazolóbizottságokban is részt vettek.⁷⁰

A kizáró határozatot 1927-ben vonta vissza a Természettudományi Társulat, és ismét felvette tagjai közé Lendl Adolfot.⁷¹ A társulat közgyűlése 1936-ban az egykori állatkerti

⁶⁴ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Jegyzőkönyv. Leidenfrost Gyula vallomása. 1921. január 7.

⁶⁵ Uo. Leidenfrost hangsúlyozta, hogy vallomását bármikor esküvel is megerősíti.

⁶⁶ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. A direktórium vizsgálati jegyzőkönyv kivonatos másolata. Magyar Adria Egyesület. 1921. január 10.

⁶⁷ Vadász, 1949: 197.

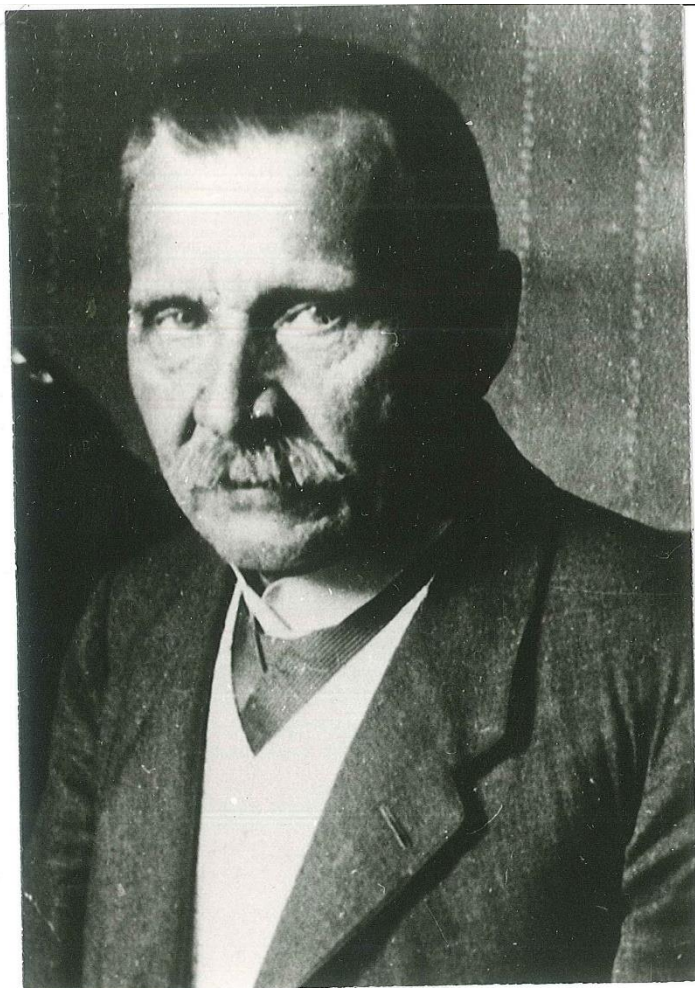
⁶⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Dr. Lambrecht Kálmán nyilatkozata. 1921. január 10; Uo. A Magyar Természettudományi Társulat levele Sipőcz Jenő polgármesternek. 1920. szeptember.

⁶⁹ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Lendl Adolf levele a tanácshoz. 1921. január 15.

⁷⁰ Vadász, 1949: 197.

⁷¹ Gerelyes, 1967: 364. 218. számú dokumentum.

igazgatót azok között a tagok között üdvözölte, „akik 50 éven át állandóan hű és buzgó tagjai Társulatunknak”.⁷² Lendl élete végéig pártoló tagja maradt a szervezetnek, amelyet anyagilag is rendszeresen támogatott.

Lendl Adolf
(Fővárosi Állat- és Növénykert archívuma)

⁷² *Természettudományi Közlöny* 1936. április 1–15., 215.

V. Múzeumügy a Tanácsköztársaság alatt

A Magyar Tudományos Akadémia Lendl legnagyobb bűnének azt tartotta, hogy részt vett a Magyar Nemzeti Múzeum szétválasztási kísérletében. Annak ellenére, hogy a nagy múltú intézményhez a fővárosnak semmi köze nem volt, mégis a felfüggesztett állatkerti igazgató városházán folyó vizsgálatában is nagy hangsúlyt kapott a múzeumi kinevezése. Lendl Adolf is fontosnak tartotta, hogy ezen a téren tisztázza magát, ezért minden lehetséges alkalmat megragadott, hogy a történeteket részletesen elmondja az ő szemszögéből, igazát pedig dokumentumokkal bizonyítsa. A tisztí ügyészség is alapos nyomozást folytatott a kinevezési ügyben, így betekintést kaphatunk a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsköztársaság alatti életébe.

Lendl Adolf, aki a múzeumban korábban tisztviselő volt, évtizedeken át amellet kampányolt tudományos és politikai fórumokon, valamint a sajtóban is, hogy a természetrajzi gyűjtemények külön intézményt kapjanak, külön épületben. A főváros budai oldalának idegenforgalmi fejlesztési lehetőségeit tárgyaló 1917-ben megjelent *Jövőbetekintés* címet viselő kiadványában a tervek már konkrét formát öltöttek.⁷³ Az általa kiszemelt hely az új önálló múzeum számára a Vérmező volt. Bár sokan szimpatizáltak az elképzeléssel, és a Magyar Nemzeti Múzeum vezetői közül többen is egyetértettek a múzeumi rendszer változtatásának időszerűségével,⁷⁴ a kezdeményezés nem kapta meg a megfelelő anyagi támogatást, és a világháború elhúzódásával a tervek még messzebb kerültek a megvalósítástól.⁷⁵

Az őszirózsás forradalom győzelme után a Magyar Nemzeti Múzeum életében is megkezdődtek a változások az új kultuszminiszter Kunfi Zsigmond irányításával. Külön zenei osztály létesítéséről döntöttek, dr. Czákó Elemért, a múzeum osztályigazgatóját minisztertanácsosi címmel központi szolgálatra rendelték be.⁷⁶ A Galilei Kör egy kidolgozott tervet nyújtott be a vallás- és közoktatási minisztériumba a múzeum átszervezése érdekében, amit a minisztérium az érintett intézménynek továbbított. A tervezetről a Királyi Magyar Természettudományi Társulat is tudomást szerzett, akik saját elképzeléseiket kívánták érvényesíteni az átalakításokkal kapcsolatban.⁷⁷ A társaság tagjai közül, Lendl Adolffal

⁷³ Lendl, 1917: 39–52.

⁷⁴ Gerelyes, 1967: 240–244. 159. számú dokumentum. 1919. június 1.

⁷⁵ Lendl beszámolója szerint gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszterrel is tárgyalt. BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK. 86/1919). Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató jelenté, hogy a proletár-diktatúra idején két tudományos megbízást és egy kinevezést kapott. 1919. augusztus 12.

⁷⁶ A Nemzeti Múzeumban külön zenei osztályt állítanak fel. *Az Est*, 1919. január 17., 5; *Budapesti Közlöny*, 1919. január 1., 2.

⁷⁷ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tisztí ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban

egyetemben sokan csatlakoztak az 1918. december 8-án alakult Természettudományi Szövetséghez, amely egy bizottságot hozott létre a tervezett új Természettudományi Múzeummal kapcsolatos ügyek intézésére. A bizottságban Lendl is részt vett, amely felkarolta és újra kiadta korábbi terveit a minisztérium támogatásával *Az új Természettudományi és Néprajzi Múzeum tervezete* címmel.⁷⁸ A tanulmány a Magyar Nemzeti Múzeum legfőbb hibájának az egyoldalúságot és a túlsúfoltságot tartotta, ezért javasolta két új múzeum felépítését, melynek előkészítési munkálatait a szövetség készséggel vállalta.⁷⁹ A mű megjelenésére végül csak a Tanácsköztársaság kikiáltása után került sor.

A kommün megalakulásával felgyorsultak a változások a Magyar Nemzeti Múzeum körül: módosították a nyitvatartást, hogy a proletárok is látogathassák munka után az intézményt,⁸⁰ valamint főigazgatóját, Fejérpataky Lászlót felmentették állásából.⁸¹ A Közoktatásügyi Népbiztosság döntött arról, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot három részre tagolja. Új épületbe tervezték költöztetni a néprajzi osztályt,⁸² valamint a természetrajzi gyűjtemények is új helyre kerültek volna. Időközben a Királyi Magyar Természettudományi Társulat hatáskörét átvette a Természettudományi Társulatok és Múzeumok Direktóriuma, melynek a múzeum ügyével foglalkozó bizottsága megbízta az állatkerti igazgatót a tervek végleges kidolgozásával. Lendl elmondása szerint ekkor már Czákó miniszteri tanácsos elkezdte a múzeum átszervezését, így neve márciusban már felmerült mint az új intézmény leendő igazgatója.⁸³ Ráadásul Lendl állítása szerint a múzeumi altisztviselők is féltek, hogy politikai megbízottat kapnak, ezért győzködték őt az állás elvállalására.⁸⁴ Hasonló indíttatásból szorgalmazták az ő kinevezését a „magyar természetvizsgálók”, amit 1919. augusztus 14-én nyilatkozatban ismertek el.⁸⁵

A kinevezése végül is csak június 12-én történt meg a Közoktatási Népbiztosság 93.977/1919. VI. 1. számú rendeletével, amelyet 11 napon belül a fizetési besorolását felfelé módosítva megismételték.⁸⁶ A városházán az ügygel kapcsolatban kihallgatott tisztviselők

lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 3.

⁷⁸ Uo. (BSZANK. 86/1919). Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató jelenti, hogy a proletár-diktatúra idején két tudományos megbízást és egy kinevezést kapott. 1919. augusztus 12; Lendl, 1919.

⁷⁹ Gerelyes, 1967: 103–115. 33. számú dokumentum. 1919. március.

⁸⁰ A Nemzeti Múzeum délután is nyitva lesz. *Világ*, 1919. március 27., 6.

⁸¹ Gerelyes, 1967: 208–209. 139. számú dokumentum. 1919. június 18.

⁸² A néprajzi osztály helyhiány miatt az Iparcsarnokban volt elhelyezve ekkor.

⁸³ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tisztí ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 3–4; Uo. 5158/1920 (BSZÁNK. 86/1919). Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató jelenti, hogy a proletárdiktatúra idején két tudományos megbízást és egy kinevezést kapott. 1919. augusztus 12. Lendl szerint már a Károlyi-kormány alatt is ígérték neki a múzeum igazgatói állást. Lendl Adolf megjegyzései „Az utólagosan kihallgatott tanúk utólagosan elolvasott vallomásaihoz...”. 1920. január 30.

⁸⁴ TTM-TT-LA 2/20. Az igazoló bizottság elnöke – kérdőpontok. 1919. december 11.

⁸⁵ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Nyilatkozat. 1919. augusztus 14.

⁸⁶ A kinevezési iratokat maga Lendl küldte be a körülmények tisztázása érdekében. BFL, IV.1410.a. 5158/1920.

tanúvallomásai alapján bebizonyosodott, hogy Lendl annak ellenére, hogy régen várt már erre a lehetőségre, hezitált elfogadni a felkínált pozíciót a politikai körülményekre hivatkozva. Kikérte kollégái és felettesei véleményét, de annak ellenére, hogy szinte mindannyian óva intették, illetve rosszállották kinevezését, az állatkerti vezető 1919. július 6-án bejelentette az állatkertét felelős ügyosztály vezetőjének, hogy elfogadta a felkínált múzeumi állást.⁸⁷ Lendl mind az Akadémia érdeklődésére, mind a városháza számára úgy nyilatkozott, hogy azonnal bejelentette a két állása közötti összeférhetetlenségét. Ez azonban nem minden tekintetben felelt meg a valóságnak.

Lendl hivatalos levélben jelentette július 6-án a budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács Elnökségének a kinevezését, és azt is, hogy nem viselhet egyszerre két ilyen magasrangú állást egyidejűleg. Kifejtette, hogy mennyire hálás a kinevezéséért, és annak, hogy a régi rezsimmel szemben az új lehetőséget biztosít régi álma megvalósítására. Azután hosszan fejtegette, hogy miért nem hagyhatja el állatkerti állását. Azt is leírta, hogy megoldhatónak látja, és érez elegendő erőt is ahhoz, hogy egyszerre a két vezetői állást ellássa. Azt viszont már előre kérvényezte, hogy amennyiben jóváhagynák a két állás párhuzamos betöltését, véletlenül se kapjon dupla fizetést.⁸⁸

Miután a főváros kommunista vezetése a kettős állásbetöltést jóváhagyta, Lendlnek kevesebb, mint egy hónap jutott mint múzeumi igazgató. Mivel a természetrajzi gyűjtemények különválasztása már régóta aktuális volt, ezért elsőként és viszonylag gyorsan, már májusban döntöttek a Nemzeti Múzeum keretéből történő elválasztásukról.⁸⁹ Mire Lendl átvette igazgatói megbízását, addigra tulajdonképpen a Természettudományi Múzeum formailag önállósodott. Azonban hiába hagyta jóvá a Közoktatási Népbiztosság, hogy az új múzeum a Vérmezőn születhessen meg,⁹⁰ a tervek befejezésére már nem került sor.

A proletárdiktatúra bukásával az ismét felálló Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium az 1919. március hó 21. utáni kinevezéseket hatályon kívül helyezte, így Lendl is elhagyta nemrég megszerzett állását.⁹¹ A tervek elkészítésére átadott 1 millió koronás összeg fellelhetőségi helyeit az állatkerti igazgató lejelentette, melyet hiánytalanul vehetett

Dr. Sümeghi László állami közjegyzővel hitelesített másolatok 947-948/1919. szám.

⁸⁷ Uo. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tiszti ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 4–5.

⁸⁸ Uo. (BSZÁNK 55/1/1919). Lendl Adolf levele a budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács Elnökségének. 1919. július 6.

⁸⁹ Öt különálló gyűjteményt alakítottak ki: Állattár, Növénytár, Ásványtár, Embertudományi Osztály és Őslénytár. Gerelyes, 1967: 203–205. és 346. 134. és 214. számú dokumentum. 1919. június 12. és 1919. október 7.

⁹⁰ Uo. 182. sz. 265. és 185. sz. 271–272.

⁹¹ TTM-TT-LA-2/8. Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatósága 819. szám. 1919. augusztus 19; Lendl múzeumi terveinek további sorsát lásd. Korsós Zoltán: Preparátorból igazgató. *Budapest* 2018/1. 9–10.

ismét birtokba a múzeum.⁹²

A tiszti ügyészség a vizsgálata után a következő megállapítást tette Lendl múzeumi működése kapcsán: „Arra bizonyíték, hogy ezt a tisztet dr. Lendl Adolf oly módon töltötte volna be, hogy ebből akár a magyar államot [...], akár Budapest székesfőváros közönséget, akár harmadik személyeket kár érte volna, fel nem merült”.⁹³ A „magyar természetvizsgálók” ráadásul nyilatkozatukban kihangsúlyozták, hogy Lendl Adolfnak köszönhető, hogy sikerült a múzeum ásványtani osztályán lévő értékes tárgyakat megőrizni, a felforgatástól és széthurcolástól megóvni.⁹⁴ Dr. Pekár Gyula vallás- és közoktatásügyi államtitkár továbbra is igényt tartott Lendl terveire a Természettudományi Múzeum új épületével kapcsolatban. A folyamatban lévő vizsgálatok ellenére már szeptember 20-án megbeszélésre hívta a felfüggesztett állatkerti igazgatót, és novemberben meg is bízta a tervek részletes kidolgozásával, előre is megköszönve hazafias szolgálatait.⁹⁵

VI. Állatkerti vizsgálat

A városházán a fegyelmi vizsgálat lefolytatásával az állatkerti igazgató hivatali felettesét, Dr. Berczell Jenő tanácsnokot bízták meg, aki hamarosan megindította a tanúkihallgatásokat. Lendl Adolffal együtt 20 főt idéztek be vallomástételre, döntő többségében az állatkert tisztviselőit, de külsősoket is meghallgattak egy-egy kérdéses témában. Az eljárás elsősorban azt vizsgálta, hogy Lendl az állatkertben hogyan viselkedett a proletárdiktatúra 133 napja alatt. A vizsgálatot minden felmerülő vádpontra alaposan kiterjesztették, így sokakat három, de volt, akiket négy alkalommal is beidézték. A behívottak közül három tanú konkrét eseteket hozott fel példának, amelyekkel bizonyítottnak gondolták, hogy Lendl az állatkertben kiszolgált a kommunista rendszert, sőt kijelentéseivel a vörös uralom mellett agitált. A vádlók szerint Lendl bolsevista voltát igazolta, hogy többek között eltávolíttatta a régi városvezetők képeit az irodájából, a Tanácsköztársaság ún. fehér pénzének használata mellett érvelt, csak a dolgozók képviselőivel tárgyalta meg az

⁹² BFL, IV.1410.a. 5158/1920. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 146.350/1920. 1920. december 2; Az összegből 100.000 koronát tartozások és egyéb kiadások fedezésére fordítottak, a fennmaradó összeg a tanácsköztársasági pénznemnek devalvációja következtében 180.000 koronát tett ki. Gerelyes, 1967: 346. 214. számú dokumentum. 1919. október 7.

⁹³ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tiszti ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 6.

⁹⁴ Uo. Nyilatkozat. 1919. augusztus 14; A Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriumának vezetője Leidenfrost Gyula felkérte Lendlt szigorúan bizalmas megkeresésében, hogy a nemzetiségi várható fosztogatása elől az értékes gyűjteményeket rejtse el. TTM-TT-LA-6/4. Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriuma 1919. augusztus 1.

⁹⁵ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Dr. Sümeghi László állami közjegyzővel hitelesített másolatok 102–103, 105/1920. szám.

alkalmazottak ügyeit, az állatkert újságjának szerkesztőjét leváltotta, az állatkertbe politikai vonalon kerülő tisztviselővel kivételezett, a vörös hadsereg győzelmét jósolta, elrendelte az „elvtárs” megnevezés használatát az intézményben, valamint az ellenforradalomról negatív módon nyilatkozott. Lendl Adolf tagadta a vádakat, azzal védekezett, hogy neki a felettes hatóságok utasításait végre kellett hajtania, nem volt mérlegelési lehetősége a döntéseknél.

A felhozott ügyekkel kapcsolatban minden tanút kikérdeztek, nyilatkozniuk kellett, hogy mit tudnak Lendl Adolf Tanácsköztársaság alatti viselkedéséről, magatartásáról bolsevistának látták-e. A három vádlót leszámítva a beidézetek egyöntetűen kiálltak amellett, hogy az állatkert igazgatója nem volt kommunista, az új rendszert sem tetteken, sem kijelentéseivel nem támogatta, viselkedése nem változott meg. Azt mindannyian tudták, hogy Lendl nyíltan a szociális fejlődés támogatója, és ebben a témában számos publikációja jelent meg. A tanúvallomások szerint Lendl szívesen beszélt politikáról, és többször ecsetelte a régi rendszer hibáit, valamint elismerte, hogy az új berendezkedés számos esetben jobban működött, jelentős eredményeket ért el a szociális haladás terén. Azonban többen hallottak olyan kijelentéseket tőle, hogy a proletárdiktatúra hibáit ki kell javítani, és olyat is, hogy a kommün ebben a formában Magyarországon nem fenntartható. Munkatársait azzal vigasztalta, hogy az új rendszer hamarosan elveszti erőszakos jellegét, és enyhébb formát ölt.⁹⁶

A tiszti ügyészség kapta meg a feladatot, hogy a tanúvallomásokat megvizsgálja. Az ügyészség a felmerült vádak döntő többségét alaptalannak értékelte, szóbeszédnek nyilvánította, illetve a tanúvallomások alapján megcáfoltnak minősítette. A három terhelő tanú semlegességét is megkérdőjelezték, ugyanis mindannyian nyílt haragosai voltak Lendl Adolfnak.⁹⁷ A terhelő vallomást tevőkön kívül négyen nyilatkoztak semlegesen az igazgató kommün alatti magatartásáról, azonban a többi 14 behívott tanú egyértelműen kiállt Lendl mellett. Hozzájuk csatlakozott még az a 21 állatkerti alkalmazott, akik közös nyilatkozatban erősítették meg, hogy akár esküjükkel is alátámasztják az intézmény vezetőjének ártatlanságát.⁹⁸ A tiszti ügyészség minden szempontot figyelembe véve a bizonyítékok alapos vizsgálata után⁹⁹ úgy nyilatkozott, hogy nem egyértelmű, hogy kinek a javára dől el egy esetleges bírósági tárgyalás kimenetele.

⁹⁶ A városházán lefolytatott vizsgálatról lásd részletesen: Mautner, 2019: 53–61.

⁹⁷ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tiszti ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 1–11.

⁹⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Nyilatkozat. 1920. április 16.

⁹⁹ A tanúvallomások elemzésén túl az állatkert szolgálati naplójában külön jelölték a kompromittálót, illetve a vádakkal szembe fordított mondatokat. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Szolgálati napló. 1918. december 2. – 1919. június 6.

1. Kifogásolt publikációk

Mind az Akadémián, mind a városházán lefolytatott vizsgálatban nagy szerepet kapott az a vád, hogy Lendl kommunista volt, kijelentéseivel és írásaival is támogatta a proletárdiktatúrát. Miután a városházán felvett tanúkihallgatások azt nem erősítették meg, hogy a kommün mellett agitált volna, ezért a hangsúly a Tanácsköztársaság alatt és a korábban megjelent publikációira tevődött át. A tiszti ügyészség összegyűjtötte minden kifogásolható írását, kiadványát. Ehhez Lendl is partner volt, számos újságcikkét maga küldte be, hiszen azt remélte, hogy azok tisztázzák a vádak alól.

Az állatkerti igazgató ellen tanúskodók felhívták a figyelmet Lendl két cikkére és egy könyvismertetésére, amelyek *A Természet* című újságban jelentek meg a 133 napos vörös uralom alatt, állítva, hogy azok a rendszert dicsőítették. A Székesfővárosi Állat- és Növénykert kiadásában 1914. július 1-én látott napvilágot *A Természet* elnevezésű természettudományos folyóirat.¹⁰⁰ A lapot dr. Raitsits Emil állatorvos szerkesztette. A folyóiratban neves zoológusok és az állatkert vezető beosztású munkatársainak cikkei jelentek meg.¹⁰¹

A szerkesztő, Raitsits Emil 1919. április elején értesült Lendl Adolftól „a lap elkommunizálásáról”, és arról, hogy leváltják.¹⁰² Antal Márk, a Közoktatásügyi Népbiztosság csoportvezetője behívatta az állatkert igazgatóját, és tájékoztatta, hogy számos természettudományos folyóiratot fognak megszüntetni, összevonni, illetve saját szerkesztésbe, kiadásba átvenni.¹⁰³ A következő számot már a Természettudományi Múzeumok és Társulatok Direktóriuma szerkesztésében adták ki. A lap szerkesztését Szabó-Patay József kapta meg.¹⁰⁴ *A Természet* továbbra is elsősorban tudományos kiadvány maradt, de megjelentek benne, elsősorban Lendl Adolf tollából származó, a szocialista fejlődést bemutató, azt elemző természettudományos írások is, amelyek miatt később a szerzőnek magyarázkodnia kellett.

Az egyik ilyen cikk a *Szociális csodatevés a távol Keleten* címet viselte. Lendl hosszadalmas írása, amely az ausztráliai és új-zélandi szociális állapotokat mutatja be, tulajdonképpen az összevont 5-6. szám nagy részét kitöltötte. Lendl publikációja nagy részben tudományos

¹⁰⁰ A lap eredetileg 1897. szeptember 1-én jelent meg első ízben Lendl Adolf és Lakatos Károly szerkesztésében, és 1906-ig működött. Így tulajdonképpen Lendl átadta *A Természetet* a fővárosnak. *A Természet* 1897/1.

¹⁰¹ *A Természet* 1914/1.

¹⁰² BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (XVI. 102330/1919). Raitsits Emil vallomása. 1919. szeptember 3., 36.

¹⁰³ Uo. Lendl Adolf vallomása. 1919. szeptember 16., 37.

¹⁰⁴ A szerkesztőségnek és a kiadóhivatalnak továbbra is az Állatkert volt feltüntetve. *A Természet* 1919/5–6. 72.

módon mutatja be Új-Zéland földrajzi és néprajzi adottságait, de az írás második felében rátért az utóbbi 50 év gazdasági és szociális fejlődésének elemzésére, amelyet Ausztrália pozitív hatásának tulajdonít. Elismerően szól a gondoskodó ausztrál államról, az általános választójogról, a női emancipációról, a 8 órás munkaidőről, a kultúra magas fokáról, valamint a szövetkezetben vállalkozó termelők hatékonyságáról. Mindezen vívmányokat az angol elnyomó tőkés hatalom alóli felszabadulásnak és a szociális pártok eredményeinek tulajdonítja. Kihangsúlyozza, hogy a vizsgált két államban a dolgozókat nem nyomják el a gazdagok, és nincsenek meg azok a társadalmi különbségek, mint Európában, ezen belül Magyarországon is. A „szocializmus tanainak felszabadító és egyengető” hatását példaként állítja hazánk elé, és hitet tesz amellett, hogy a „szociális haladásnak nem lehet útját állni sem itt, sem ott, ha egyszer megindult: lehet talán lassítani, vagy fokozni, de elfogja érni a kívánt célt előbb-utóbb mindenütt, ha az átalakítás helyes útján marad”.¹⁰⁵

Ugyanebben a dupla számban Lendl a régebben is használt álnevéen egy könyvismertetést is publikált a „Jó könyvek” rovatban, Pogány József *Dánia, a paraszteldorádó* című 1918-ban megjelent könyvéről.¹⁰⁶ Beszámolójában ezúttal a hazánkhoz hasonló agrárországot, Dániát állítja példaként Magyarország elé, ugyanazon indokokkal, amit már Ausztrália és Új-Zéland esetében is kifejtett.¹⁰⁷ Az utólagos kritikák alapját ez esetben inkább az eredeti könyv szerzőjének személye adta. A szociáldemokrata, majd kommunista Pogány József a proletárdiktatúra tevékeny szereplője volt, hadügyi, külügyi, majd közoktatási népbiztosnak is kinevezték.

A *Természet* következő számában szintén megjelent egy írás Lendl tollából *Kakas a trágyadombon* címmel. A közkíváncsi íródott cikkben az állatkerti igazgató gyakorlati tanácsokat ad a háziasszonyoknak a hatékony baromfitartáshoz. A néhány oldalas cikkben azt találták kifogásolandónak a Lendl elleni vizsgálatot végzők, hogy az író panaszkodott arra, hogy ő már régen javasolta egy tenyésztési bemutatótelep létrehozását, de ebben nem támogatták. Azt is problémának találták, hogy utalt arra, hogy a mostani rendszerben ez a kezdeményezése megvalósulni látszik. Lendl a következő kétértelmű mondattal zárta írását, a szövegtől eltérő betűmérettel és típussal: „Ezzel talán lekergetjük majd – legalább a főváros környékén – a kakast a trágyadombról!”¹⁰⁸

Lendl Adolf a proletárdiktatúra alatt nem írt semmi olyat, amelyet korábbi napilapokban megjelent cikkeiben ne fejtett volna már ki. Az őszirózsás forradalom

¹⁰⁵ Uo. 50–60.

¹⁰⁶ Az állatkerti igazgató időnként az R. (egykori választóközrete után a rékási rövidítése) álnevéen is írt.

¹⁰⁷ A *Természet* 1919/5–6. 70.

¹⁰⁸ A záró gondolatot nem jelölték meg a kompromittáló mondatok között. A *Természet* 1919/7–8. 80–83.

győzelme után több írásában is foglalkozott társadalomtudományos kérdésekkel. Miután számos külföldi példát bemutatott olvasóinak, tulajdonképpen mindig ugyanarra a következtetésre jutott. Véleménye szerint a kommunizmus és a kollektivizmus kialakulhat ugyan szűkebb környezetben, azonban ez a szociális fejlődésnek nem végcélja, hanem csak oldalhajtása.¹⁰⁹

A tiszti ügyészség a cikkek begyűjtése és áttanulmányozása után, annak ellenére, hogy számos kifogásolható mondatot, kijelentést talált azokban, arra a következtetésre jutott, hogy az írásokból nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy az egykori igazgató kommunista lenne. A könyvismertetéssel kapcsolatban pedig elfogadta Lendl azon érvelését, hogy Pogány könyve több mint egy évvel a Tanácsköztársaság előtt jelent meg.¹¹⁰

Szintén korábban íródott, de a Tanácsköztársaság alatt jelent meg a Természettudományi Szövetség kiadásában Lendl Adolf írása *Az új természetrajzi és néprajzi múzeum tervezete*, amellyel kapcsolatban az a vád hangzott el, hogy kezdő mondataiban a Tanácsköztársaságot dicsőítette. A gyanúsítás megcáfolása érdekében Lendl hiteles másolatban beküldte az eredeti kefelevonatokat. Már az előszóban kiderült, hogy habár dátumnak 1919. március vége van feltüntetve, a szöveg valójában februárban íródott, és utólag módosítottak rajta, néhány részében. A szöveg első kritizált bekezdésében pedig a „független országunk” helyére a „tanácsköztársaságunk” szót írták. Mivel egy tanú is megerősítette, hogy Lendl panaszkodott arra, hogy tudta nélkül módosítottak írásában, így a felfüggesztett igazgató védekezését helytállónak minősítették.¹¹¹

Lendl publikációival kapcsolatban 1920. május 6-án tartott ülésén az ún. proletárdiktatúra alatti magatartásuk miatt fegyelmi vizsgálat alá vont közigazgatási alkalmazottak ügyeinek véleményezésére kirendelt bizottság is, igaz nem hivatalosan, de állást foglalt: „A bizottság rosszallását fejezi ki [...], hogy kommunista ízű cikkeket adott közre, melyek méltán kelthették azt a látszatot, hogy híve a proletárdiktatúrának. Cikkei azonban nem szolgáltak propagandacélt, tisztán a tudomány szolgálatában állottak és Dr. Lendl Adolf proletárdiktatúra alatti többi tettei sem voltak olyan természetűek, hogy azok a tanácskormány megszilárdulását segítették volna elő, vagy a közre károsak lettek volna”.¹¹²

¹⁰⁹ Lendl Adolf: Kommunizált indiánok. *Budai Napló*, 1918. december 22., 1–2; Lendl Adolf: Szociális fejlődések. *Budai Napló*, 1918. december 29., 1.

¹¹⁰ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. 303. és 585/1921. ü.sz. A tiszti ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 6–7.

¹¹¹ Uo. 7–8; BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Az új természettudományi és néprajzi múzeum tervezete. 1919.

¹¹² Uo. A proletárdiktatúra alatti magatartásuk miatt fegyelmi vizsgálat alá vont közigazgatási alkalmazottak ügyeinek véleményezésére kirendelt bizottság 1920. május 6-án tartott ülése. 1920. május 6.

2. Az állatkert gazdasági fióktelepe

Lendl Adolf a Tanácsköztársaság idején nemcsak a múzeumi tervek elkészítésére kapott pénzt, hanem az állatkert gazdasági telepének megtervezésére és létrehozására is rendelkezésére bocsátottak ötmillió koronát, valamint a megvalósításához szükséges földterületet. Ahogyan az önálló Természettudományi Múzeum esetében, itt sem a proletárdiktatúra alatt született ötletről volt szó.

Lendl már az állatkert átépítésekor felismerte, hogy a főváros hosszútávon nem tudja majd nyereségesen fenntartani az intézményt, elsősorban a nagymennyiségű takarmányigény miatt. Ráadásul a háború miatt az árak is többszörösére emelkedtek, így Lendl megoldási terve továbbra is aktuális maradt, de a megvalósításhoz nem kapta meg a kellő támogatást. Az állatkerti igazgató egy külső gazdasági bemutatótelepet álmodott meg, amely nemcsak a városligeti intézmény anyagi terheit csökkentette volna jelentősen, hanem az állatkerti dolgozók családjait is ellátta volna élelmiszerrel, emellett még a főváros piacaira is termelne, sőt a lakosság gazdálkodási oktatására is alkalmas lenne.¹¹³ A nyúl- és baromfitenyésztési, valamint gabona- és zöldségtermesztési mintatelep ötletét a Tanácsköztársaság vezetői karolták fel végül, és az anyagi támogatás mellett a szükséges 250 holdas területet 1919. május 21-én a Külső-Kerepesi út mentén a Fehér úti dűlőben az állatkert rendelkezésére bocsátották.¹¹⁴ Az intézmény meg is kezdte a termelést, egyelőre csak 10-12 holdon gazdálkodva.¹¹⁵

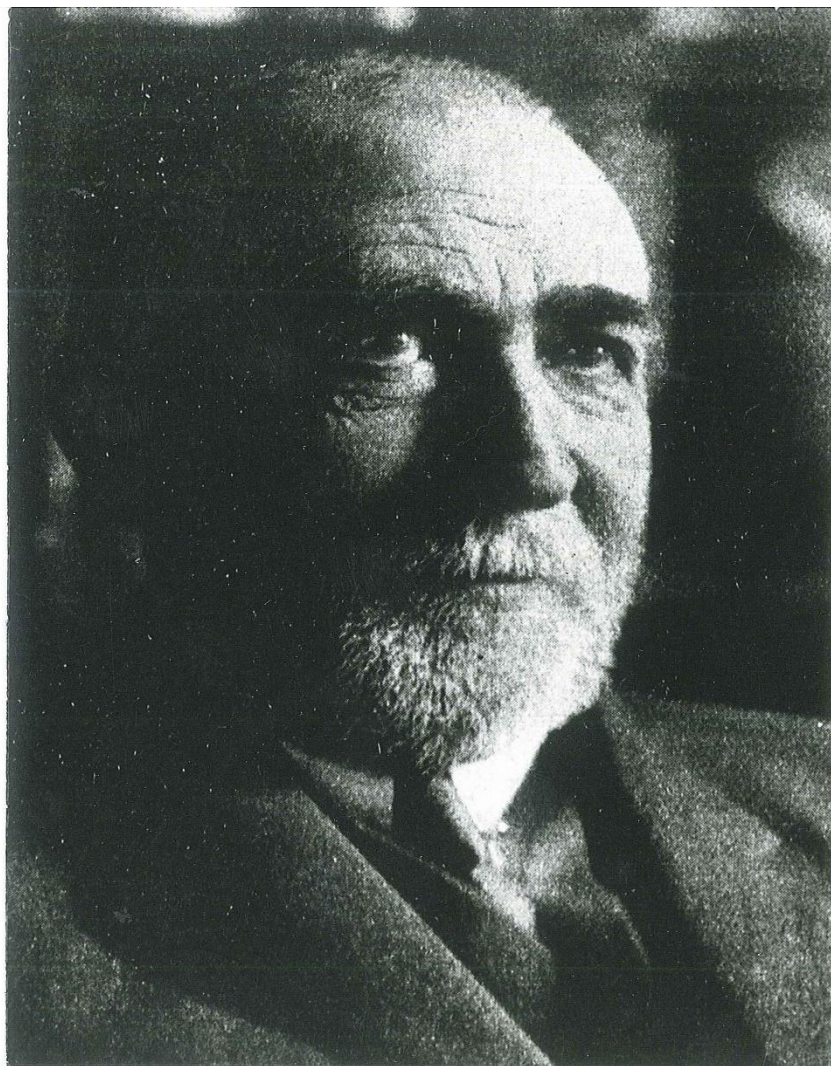
A gazdasági fióktelep tervei még nem kerültek befejezésre, amikor megbukott a kommun, így az arra szánt pénzösszeg sem került felhasználásra. Lendl most is azzal védekezett, hogy anyagi haszna nem származott a megbízásból, tervei pedig korábbiak voltak, az előkészítésen ellenszolgáltatás nélkül dolgozott, és továbbra is felajánlotta ezirányú szolgáltatait a főváros számára. A tiszti ügyészség sem foglalkozott érdemben a gazdasági fióktelep ügyével. Berczell Jenő tanácsnok, Lendl hivatali felettese is elismerte vallomásaiban, hogy az állatkerti igazgató már a forradalom előtt is készített terveket a gazdasági telepre

¹¹³ Az Állatkert kibővítése. *A Természet* 1919/7–8. 92–93; Lendl tervei között az is szerepelt, hogy a „vurstli” elköltöztetésével felszabaduló területen geológiai és őslénytani parkot rendez be. Ezeket a terveket végül nem terjesztette elő az állatkerti igazgató, sem a Károlyi-kormány, sem a Tanácsköztársaság alatt. BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 86/1919). Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató jelenti, hogy a proletár-diktatúra idején két tudományos megbízást és egy kinevezést kapott. 1919. augusztus 12.

¹¹⁴ A terület korábban lovassági- és repülési gyakorlóterep volt. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Központi Munkás és Katonatanács 71262/1919. számú rendelete. 1919. május 21; A városgazdasági ügyosztály beadványa a Központi Munkás és Katonatanácshoz 1919. május 10; A hely abból a szempontból is ideális volt, hogy a szomszédos 24 holdas területet már korábban is bérfizetés fejében használhatta az intézmény, így egy összefüggő nagy területen gazdálkodhattak volna. BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 97/2-1919). Hilbert Rezső kérvénye a tanácshoz. 1919. október 13.

¹¹⁵ Uo.

vonatkozóan, és azokat a tanácshoz be is nyújtotta.¹¹⁶ Az állatkert deficitjét csökkentő lehetőséget Lendl utódja, Hilbert Rezső is próbálta megtartani. Végül azonban kérelmét, hogy az átadott területből 100 hold az állatkert számára megmaradjon művelés céljára a főváros tanácsa 1920 januárjában elutasította.¹¹⁷ Ezután a bemutató telep ötlete örökre feledésbe merült, és az intézmény takarmányra szánt kiadásai továbbra is jelentősen terhelték az állandóan negatív költségvetést.

Hilbert Rezső. Lendl felfüggesztésekor Hilbert Rezső aligazgatót bízták meg az állatkert vezetésével, amelyet végül tíz éven át látott el. A tanúkihallgatások során mindvégig kiállt egykori főnöke ártatlansága mellett. (Fővárosi Állat- és Növénykert archívuma)

¹¹⁶ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Berczell Jenő vallomása. 1920. november 8.

¹¹⁷ Uo. Budapest Főváros Tanácsa 119074/1919. III. Hiteles másolat. Hilbert Rezső kérvényének elutasítása. 1920. január 19.

VII. Vizsgálatok Lendllel szemben

Lendl Adolf igyekezett minél többször hangsúlyozni, hogy ő a Tanácsköztársaság vezetői közül senkit sem ismert személyesen, és a proletárdiktatúra ideje alatt nem kereste velük a kapcsolatot. A felfüggesztett igazgató részletesen beszámolt a Székesfőváros Tanácsának, hogy milyen ügyben, kikkel volt kontaktusa Budapest akkori vezető beosztású tagjai közül. Elmondása szerint általában csak egy-egy konkrét hivatalos ügyben beszélt a közműn alatti városházi ügyosztályvezetőkkel. A legmagasabb rangú személy, akivel kapcsolatba került kétségtelenül Bokányi Dezső a Forradalmi Kormányzótanács munkaügyi és népjóléti népbiztosa, aki egyben a budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács elnökségének tagja is volt. Lendl elismerte, hogy vele többször találkozott, illetve hivatali ügyekben tárgyalt, többek között az állatkert gazdasági fióktelepével kapcsolatban is. Az állatkertért felelős újonnan kinevezett ügyosztályvezetőkkel kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy mint közvetlen hivatalos feletteseivel kénytelen volt többször tárgyalni, találkozni, de amikor tehette helyetteseit küldte a városházára.¹¹⁸ Nem tagadta, hogy kéréseivel többször fordult sikeresen hozzájuk, de hangsúlyozta, hogy ez mindig az állatkert, illetve a dolgozók érdekében történt.¹¹⁹ Mivel Lendl ezekről is részletesen beszámolt, így képet kaphatunk róla, hogy miként tekintettek az új rendszer tagjai a neves zoológusra, intézményvezetőre.

Ahogy a múzeumi kérdésekben, úgy az állatkertet érintő ügyekben is, a proletárdiktatúra alatt kinevezett új vezetők hallgattak Lendl Adolfra, ötleteinek, kéréseinek szinte mindig zöld utat adtak, sőt pénzügyileg is támogatták terveit a rendkívül nehéz gazdasági helyzet dacára. Az is kitűnik, hogy nemcsak politikai kifogások nem merültek fel vele szemben, hanem komolyan számítottak tudományos munkájára. Ez nem jelentette azt, hogy Lendl mindenben elfogadta volna az új rendszer döntéseit, különösen ha azok szeretett állatkertjét, illetve a vezetése alá beosztott dolgozókat hátrányosan érintették.¹²⁰ Ezt jól szemlélteti reakciója a lakásrekvirálások kapcsán. Míg az állatkert dolgozóinak lakáshoz való

¹¹⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 86-4/1919). Tekintetes Tanács! Lendl Adolf pótjelentése. 1919. augusztus 22; A főváros népbiztosainak 1919. március 26-i rendelete nevezte meg azokat a személyeket, akiket az új vezetőség a tanácsi ügyosztályok, a kerületi elöljáróságok, a tisztí ügyészség, valamint a főszámvevőség élére újonnan állított. Az állatkertért felelős XVI. városgazdasági ügyosztály élére Berczell Jenő helyett Rejtő Vilmos és Ambrus Ödön került. Rejtő Vilmos I. osztályú kezelő tiszt, az idegenforgalmi hivatal helyettes vezetője, ekkor már 15 éves fővárosi hivatali tapasztalattal rendelkezett, Ambrus Ödön pedig mint fizikai munkás kapta megbízatását. *Fővárosi Közlöny* 1919. március 28. 366–367.

¹¹⁹ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. (BSZÁNK 86-4/1919). Tekintetes Tanács! Lendl Adolf pótjelentése. 1919. augusztus 22.

¹²⁰ Lendl megakadályozta az állatkerti belépőárak jelentős emelését, és hogy politikai, illetve termelőbiztost helyezzenek az intézmény élére. Mautner, 2019: 38–39.

juttatását ő is támogatta,¹²¹ ezzel szemben a Természettudományi Múzeum igazgatójaként kérvényt nyújtott be Lukács György népbiztosnak 1919. július 19-én, hogy a múzeumi tisztviselők 3-4 szobás lakásait mentesítse a beköltöztetések alól.¹²²

Az, hogy Lendl Adolf a Tanácsköztársaság alatt a helyén maradt, sőt megbízásokat is kapott annak vezetőitől a 133 napos vörös uralom alatt, a későbbiekben rossz fényt vetett rá. Nem segített megítélésén az sem, hogy az 1918 szeptemberében elhunyt, forradalmi szocialista tanokat valló Szabó Ervinnel szoros barátságot tartott fenn,¹²³ valamint szabadkőműves múltja is minden bizonnyal kompromittálóan hatott.¹²⁴

1. Magyar Királyi József Műegyetem

A proletárdiktatúra bukása után a Magyar Királyi József Műegyetemen is megindultak a vizsgálatok az alkalmazottakra és a tanszemélyzetre vonatkozóan. Az intézmény magántanáraként Lendl is kapott egy 11 pontos kérdőívet az egyetemtől 1919 decemberében. A kérdések arra vonatkoztak, hogy a forradalmak előkészítésében, illetve a kommunizmus támogatásában részt vett-e valamilyen formában. Lendl kilenc kérdésre nemlegesen válaszolt, azonban két esetben szükségesnek tartotta, hogy válaszát részletesen is kifejtse.

Egyik kérdés a proletárdiktatúra alatti megbízásokra vonatkozott, ahol a felfüggesztett állatkerti igazgató leírta a múzeumi kinevezésével kapcsolatban ugyanazt, amit a városházán is előadott, valamint az akadémiai vizsgálat kapcsán is kifejtett Méhely Lajosnak küldött válaszleveleiben. A másik kérdés azt firtatta, hogy 1918. október 31. után milyen hivatalos értekezleteken vett részt. Lendl felsorolta, hogy a Földművelésügyi Minisztériumba, az Egyetemi Növényteni Intézetbe, a Természettudomány Társulat ülésére, a múzeumi direktóriumba néhányszor, valamint egy könyvtári értekezletre hívták meg, amelyekre el is ment. Hangsúlyozta, hogy felszólalásaiban mindig a gyűjtemények szétosztása ellen szólalt fel, és egy létrehozandó központi könyvtár ötletét sem támogatta. Azt is leírta,

¹²¹ Uo. 48–49.

¹²² TTM-TT-LA-1/17. A Természettudományi Múzeum Igazgatósága Lukács György népbiztosnak. 1919. július 19.

¹²³ FÁNK-SZCSÁ 4.

¹²⁴ Lendl közeli barátja, Madarassy László így emlékezett meg Lendl halálakor a szabadkőművessége hátrányairól: „A Szabadkőművesek Könyves Kálmán Páholyából azonban elfelejtett kilépni. Még akkor is, amikor pedig a szabadkőműves szervezetek patkányai már régóta hanyathomlok menekültek a süllyedő hajóról... Amikor a forradalomnak vége lett és a szabadkőműves szervezeteket feloszlatták, a lefoglalt iratok között a „testvérek” névsorában a szélsőjobboldali sajtó az ő nevét is megtalálta. Pellengérre állították, homlokára a Kain bélyeget rásütötték”. Madarassy László: Dr. Lendl Adolf a tudós és az ember (második befejező közlemény). *Balatoni Kurír*, 1942. november 26., 1.

hogy amikor meghallotta egy tanártársától, hogy az egyetemen az állattani (és esetleg a növényteni) tanszéket ki akarják költöztetni az intézményből, sőt talán meg is fogják szüntetni, ő bement dr. Kármán Tivadar közoktatási népbiztosi csoportvezetőhöz, és lebeszélte erről a tervéről. Lendl kérte, hogy a kérdéses két témában hallgassák meg személyesen is, majd 1919. december 22-én visszaküldte a kitöltött kérdőívet.¹²⁵

A Magyar Tudományos Akadémiával és a Természettudományi Társulattal szemben az egyetem megadta a lehetőséget, hogy a felfüggesztett állatkerti igazgató az igazolóbizottság előtt előszóban védhesse meg magát 1920. április 28-án.¹²⁶ A meghallgatásról nem maradt fent forrás,¹²⁷ de az biztos, hogy az ülésen nem született végleges döntés. Bódy Tivadar polgármester a kihallgatás után minden egyes hónapban érdeklődött, hogy milyen ítélet született az egyetemen az egykori állatkerti vezető ügyében,¹²⁸ de csak augusztusban kapott választ megkereséseire a rektori hivataltól. Ez a közlés csak annyit tartalmazott, hogy a vizsgálatot még nem fejezték be, és azután is csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyása után értesítik a polgármesteri hivatalt a döntésükről.¹²⁹ A műegyetemi vizsgálatról a későbbiekben semmilyen fórumon nem esett többé szó, valószínűleg csendben befejezték. Lendl neve továbbra is minden félévben ott szerepelt a magántanárok felsorolásában egészen az 1933/34-es tanévig, igaz meghirdetett órája az egyetemen a proletárdiktatúrát követően már nem volt.¹³⁰

2. Vizsgálat a városházán: egy hét évig tartó ügy

A fővárosi közigazgatás apparátusának vezetői, elöljárói, valamint hivatalfőnökei közül sokakat a Tanácsköztársaság első napjaiban lecseréltek, de nagy részük továbbra is a városigazgatás kötelékében maradt.¹³¹ Ez történt Bódy Tivadarral, Budapest Székesfőváros polgármesterével is, aki 1919. augusztus első napjaiban foglalhatta el ismét hivatalát. Bódy ekkor megkezdte a főváros alkalmazottai között a rendcsinálást, tisztogatást. Igazolóbizottságokat állítottak fel a forradalmak alatt kompromittálódott városatyák,

¹²⁵ TIM-TT-LA-2/20. Az igazoló bizottság elnöke – kérdőpontok. 1919. december 11.

¹²⁶ Uo. A műegyetemi igazoló-bizottság felkérése. 1920. április 26.

¹²⁷ A Budapesti Műszaki Egyetem Levéltárában az „Egyetemi tanárok elleni igazoló eljárások” c. tételben csak egyetlen egy tanár ellen folytatott eljárás iratai vannak.

¹²⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Budapest székesfőváros polgármesterének levelei I. 75579/1921, 60871/1920, 57339/1920-as számon. 1920. július 1.

¹²⁹ Uo. Magyar Királyi József-műegyetem rektori hivatala. 1921. augusztus 21.

¹³⁰ BME OMIKK, BME évkönyvek. 20.; BME OMIKK, Órarend. 21; Lendl egyetemi titulását 1934-ig nevének említésekor mindig használták. Halálakor az egyetem is megemlékezett róla, valamint Keszthelyre részvétáviratot küldött. BMEL, 4/a., 4/b. 1942. november 12., 26.

¹³¹ Sipos, 1990: 75.

fővárosi alkalmazottak, valamint a tanszemélyzet tevékenységének vizsgálata érdekében.¹³² A vizsgálatok gyorsítása és eredményessége miatt nyilvános felhívást intéztek az összes budapesti hivatal- és intézményvezetőhöz, hogy alkalmazottaikról jelentést tegyenek a vizsgált témában.¹³³

A Székesfővárosi Állat- és Növénykert igazgatója, Lendl Adolf terjedelmes augusztus 12-én kelt válaszlevelében tájékoztatta a polgármestert, hogy ő maga kapott „a proletárdiktatúra alatt két olyan megbízást, a mely talán vizsgálat tárgyát képezheti”.¹³⁴ Ekkor írta le először a múzeumi kinevezésének történetét, valamint a gazdasági fióktelep tervezésének ügyét.¹³⁵ A beküldött jelentést tíz nappal később egy ún. pótjelentéssel kívánta kiegészíteni Lendl, amelyben szintén részletesen kifejtette, hogy kivel és milyen ügyekben érintkezett a proletárdiktatúra alatt, valamint hitet tett amellett, hogy a vizsgált 133 nap alatt mindig csak az állatkert és dolgozói érdekében cselekedett.¹³⁶

Az okfejtésével azonban elkésett, ugyanis a tanács már az 1919. augusztus 16-i ülésén döntött állásának felfüggesztéséről, fizetése felének megvonásáról, és az ellene folyó vizsgálat megkezdéséről. Indokként a Természettudományi Múzeum igazgatói állásának elvállalását jelölték meg, és azt, hogy a proletárdiktatúrát írásaival is támogatta. Egyúttal rendelkeztek helyettesítéséről is, Hilbert Rezső aligazgató személyében.¹³⁷ Lendl néhány napon belül jelezte, hogy a felfüggesztése a fővárossal fennálló szerződése megsértését jelenti, ugyanis azt csak „bűnvizsgálat” megkezdésekor lehetne megtenni, és így a döntés ellen fellebbezéssel él.¹³⁸ A fellebbezésről azonban a tanács Lendl többszöri kérésére sem vett tudomást, az ügyet nem terjesztette bíróság, vagy a törvényhatósági bizottság tagjaiból álló közigazgatási bizottság elé, ehelyett maga kívánta lefolytatni az eljárást.¹³⁹

A fegyelmi vizsgálat lebonyolításával Lendl Adolf felettesét, Dr. Berczell Jenő tanácsnokot a városgazdasági ügyosztály vezetőjét bízták meg, aki rövidesen megkezdte a tanúk beidézését. A meghallgatások három nagyobb hullámban történtek, az első 1919. augusztus 30-tól szeptember 16-ig tartott. A vizsgálat két tanú terhelő vallomásával

¹³² Varsányi, 2008: 182–183.

¹³³ *Fővárosi Közlöny*, 1919. augusztus 15., 585–586.

¹³⁴ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 86/1919). Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató jelenti, hogy a proletárdiktatúra idején két tudományos megbízást és egy kinevezést kapott. 1919. augusztus 12.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 86-4/1919). Tekintetes Tanács! Lendl Adolf pótjelentése. 1919. augusztus 22.

¹³⁷ Uo. (XVI. 99805/1919). Előterjesztés az állásából felfüggesztett dr. Lendl Adolf főv. állat- és növénykerti igazgató helyettesítése ügyében. 1919. augusztus 16.

¹³⁸ Uo. (XVI. 102235/1919). Tekintetes Tanács! Lendl Adolf fellebbezése. 1919. augusztus 29.; Az ellene folyó vizsgálat megindítását azonban kimondottan sürgette, hogy legalább az ellene felhozott konkrét vádakat megismerhesse. BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (BSZÁNK 86-5/1919). Tekintetes Tanács! Lendl Adolf tiltakozása felfüggesztése ellen. 1919. augusztus 25.

¹³⁹ TTM-TT-LA-6/11. Lendl Adolf kérvénye a Királyi Járásbírósághoz. 1921. július 4.

kezdődött. Elsőként Wabrosch Károly főszámtanácsostól vettek fel jegyzőkönyvet, aki azonban csak hallomások alapján mondta el vádjait. A tisztviselő 1919-ben már nem dolgozott az állatkertben, mivel az igazgató egy állateladással kapcsolatos korrupciógyanús ügylete miatt korábban elhelyeztette az intézménytől, aminek következtében nyílt haragosa volt az állatkerti vezetőnek.¹⁴⁰ Ezután Pataki Tasziló állatkerti kezelőtiszt mondta el panaszait Lendl Tanácsköztársaság alatti viselkedéséről. Állatkerti körökben ismert volt, hogy Patakival az igazgató folyton vitázott, és többször is megfeddte intézmény szerte ismert munkakerülése miatt. Ezután Lendl adhatta elő védekezését, amit a sok elhangzó vád miatt három napon keresztül vettek fel jegyzőkönyvbe. Ezután következett az állatkerti és városházi tisztviselők meghallgatása, akik szinte egyöntetűen kiálltak az állatkerti vezető ártatlansága mellett, és a terhelő tanúvallomást tevők elfogultsága mellett, még akkor is, amikor úgy hívták vissza őket, hogy a vádlott nem volt jelen. Végezetül Lendl még kiegészíthette vallomását szeptember 16-án.¹⁴¹ A tanúk nyilatkozatainak jegyzőkönyveit, és az addig beszerzett bizonyítékokat Berczell Jenő 1919 decemberében átadta a polgármester hivatalát ellátó I. elnöki ügyosztálynak.

Ezután a fegyelmi eljárásban négy hónap szünet következett, ami alatt kezdetben azt hitte a felfüggesztett állatkerti vezető, hogy ügye hamarosan lezárul, és visszatérhet állásába.¹⁴² Időközben nyilvános lett Lendl kizárása az Akadémiáról,¹⁴³ és a Természettudományi Társulat is meghozta elmarasztaló ítéletét.¹⁴⁴ Ekkor már a felfüggesztett állatkerti vezető is érezte, hogy a tanács nem fog visszakozni, ezért ügyvédhez fordult. Jogi képviselője dr. Wladár Tivadar, az egykori II. kerületi törvényhatósági bizottsági tagtársa 1919. december 19-én levélben kereste meg a polgármestert, és kérte az eljárás megszüntetését. Elsőként felhívta a figyelmet arra, hogy a felfüggesztés és a fegyelmi eljárás az igazgató szerződésével szemben jogtalan eljárás, az ügyben csak a bíróság dönthet. A bizonyítékokra és a tanúvallomásokra hivatkozva is kérte a vizsgálat befejezését, és hogy a két vádaskodó tisztviselő ellen indítsanak fegyelmi eljárást. Sérelmezte, hogy az ügyet még mindig nem zárták le, és ennek káros hatásának tulajdonította a Magyar Tudományos Akadémia döntését is. Wladár Tivadar zárásként reményét fejezte ki a békés és a főváros számára is megfelelő megoldás elérésében, és kérte, hogy érveit személyesen is

¹⁴⁰ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (XVI.102330/1919). Wabrosch Károly vallomása. 1919. augusztus 30.; BFL VII. 18.d. 1922 05/0380, 32–36.

¹⁴¹ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (XVI.102330/1919). Jegyzőkönyv. Vallomások 1919. augusztus 30-tól szeptember 16-ig.

¹⁴² MTA KIK Kézirattár. Lendl Adolf második levele. 1919. szeptember 16., 7; Körséta a városházán. *Fővárosi Hírlap*, 1919. október 30., 1.

¹⁴³ Kizárások az Akadémián. *Magyarország*, 1919. december 4., 6.

¹⁴⁴ Ténylegesen csak májusban zárták ki Lendlt a Természettudományi Társulattól.

elmondhassa.¹⁴⁵ Lendl jogi képviselője 1920. január 22-én jelezte, hogy előterjesztése válasz nélkül maradt, és tudomása van arról, hogy a felfüggesztett állatkerti igazgató tudta nélkül ismét megkezdték a tanúkihallgatásokat. Jelezte, hogy ügyfele és ő is jelen akar lenni a meghallgatásokon.¹⁴⁶

Lendl ügyvédjének értesülései pontosak voltak, ugyanis január 14-től ismét elkezdtek a városházán tanúkat meghallgatni, ráadásul Czerva Frigyes állatkerti felügyelő személyében még egy terhelő tanú mondta el vádjait az igazgató ellen.¹⁴⁷ Ügyvédje kérése ellenére sem hívták be Lendlt, hogy védekezhessen az újabb vádakkal szemben. Miután értesült az esetről az egykori állatkerti igazgató, egy külön levélben adta elő védekezését január 30-án. Ebben visszautasította az ellene felhozott vádakat és leírta, hogy Czerva felügyelő már régebb óta haragosa volt. Zárásként ismét tiltakozott felfüggesztése és a vizsgálat elnyújtása ellen.¹⁴⁸ Az 1920. január 22-én befejezett második tanúkihallgatási sorozat után újabb több mint nyolchónapos szünet következett, ami alatt az I. elnöki ügyosztály hivatalnokai nem maradtak tétlenek, igyekeztek begyűjteni minél több elmarasztaló ítéletet a Lendl ellen folyó egyéb fórumokon történő vizsgálatok közül. A Magyar Tudományos Akadémia ítélete¹⁴⁹ mellé megszerezték a Természettudományi Társulat kizáró döntésének másolatát, de a műegyetemi vizsgálat kapcsán nem jutottak eredményre. Megpróbálták az ún. közigazgatási alkalmazottak proletárdiktatúra alatti magatartását vizsgáló bizottságától is állásfoglalást kérni, azonban ezt a bizottság nem teljesítette. Arra hivatkoztak, hogy mivel Lendl nem kinevezett vagy választott vezető, hanem szerződött, ezért nem jogosultak ítéletet hozni ügyében, csak akkor, ha azt maga a felfüggesztett igazgató kifejezetten kérné. Miközben általánosságban rosszallásukat fejezték ki Lendl múltbeli tevékenységéért, azt is megemlítették, hogy az iratok tanúsága szerint a szerződése 12. pontja értelmében az igazgatót csak bűnvádi eljárás alapján lehetne felfüggeszteni vagy felelősségre vonni.¹⁵⁰ A vizsgálatot tovább folytató I. elnöki ügyosztály hamarosan a Székesfőváros Tiszti Ügyészsége állásfoglalását is kikérte. A tiszti ügyészség 1920. szeptember 14-én kelt

¹⁴⁵ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. dr. Wladár Tivadar. 1919. december 12.

¹⁴⁶ Uo. Dr. Wladár Tivadar. 1920. január 22.

¹⁴⁷ Uo. Czerva Frigyes vallomása. 1920. január 19.

¹⁴⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Lendl Adolf megjegyzései „Az utólagosan kihallgatott tanúk utólagosan elolvasott vallomásaihoz...”. 1920. január 30.

¹⁴⁹ 1920. nyarán Lendl ügyvédje úgy értesült, hogy a fegyelmi ügyben az akadémia döntését kívánják figyelembe venni, ami ellen a tanácshoz intézett beadványában tiltakozott. Felhívta a figyelmet az akadémiai eljárás hiányosságaira, és jelezte, hogy Lendl korábbi tagságának, ahogyan kizárásának sincs semmi köze állatkerti pozíciójához és szerződéséhez. BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (I. 60871/1920). Dr. Wladár Tivadar előterjesztése. 1920. június 11.

¹⁵⁰ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. A proletárdiktatúra alatti magatartásuk miatt fegyelmi vizsgálat alá vont közigazgatási alkalmazottak ügyeinek véleményezésére kirendelt bizottság 1920. május 6-án tartott ülése. 1920. május 6.

javaslatában további bizonyítékok beszerzését, és ismételt tanúkihallgatásokat javasolt a vádpontokkal kapcsolatban. Már ekkor felhívták az eljáró ügyosztály figyelmét, hogy Lendl ügyében a szerződése a mérvadó: „Amennyiben Budapest székesfőváros közönsége ezen szerződést, dr. Lendl Adolf az u.n. tanácsköztársaság uralma alatt tanúsított magatartás miatt megszüntetné, dr. Lendl Adolf a bírósághoz fordulhat és a bíróság fogja eldönteni, hogy ez okból megszüntetheti-e Budapest székesfőváros közönsége a szerződést.”¹⁵¹ A tiszti ügyészség javaslatára a hiányolt bizonyító erővel bíró iratokat beszerezték, és négy korábban már meghallgatott tanút idéztek be ismételten 1920. október 5. és 12. között. A dologról ismét tudomást szerzett Lendl és kérte, hogy a meghallgatások tartalmáról őt is tájékoztassák, hogy véleményezhesse azokat, azonban kérését ezúttal sem teljesítették.¹⁵²

Időközben a város vezetésében komoly változások történtek, de ez Lendl ügyére végül is nem volt hatással. 1920. március 29-én a kormány dr. Sipőcz Jenő személyében kormánybiztost állított a budapesti városháza élére, aki hamarosan a főpolgármesteri teendők ellátására is megbízást kapott. Így Sipőcz átvette az ügyek intézését Bódytól, akit október 1-jével nyugdíjaztak.¹⁵³ Lendl ügyvédje úgy gondolta, hogy védence ügyét előmozdíthatja, ha közvetlenül tájékoztatja a főváros frissen kinevezett kormánybiztosát. A jogtalan felfüggesztés melletti érvek és a Lendl ellen felmerülő vádak tételes cáfolatán kívül ezúttal Wladár Tivadar már konkrét vádakát fogalmazott meg a felfüggesztett állatkerti igazgató ellenségeivel szemben. Elpanaszolta, hogy Lendl közvetlen hivatali felettese „Dr. Berczell azelőtt „Berczeller” kikeresztelkedett zsidó tanácsnok” a felfüggesztés után jogszerűtlenül, az állatkertet megkárosítva azonnal birtokba vette az igazgató számára korábban fenntartott kocsit saját családja céljára, miközben elhallgatta, hogy a „proletárdiktatúra idején Bokányi népbiztos előtt a legalázatosabb hajlongások mellett teljesített szolgálatot, most pedig minden valószínűség szerint ellenforradalmárnak tartja magát”.¹⁵⁴ Lendl ügyvédje kérte a Berczell elleni vizsgálat megkezdését és emlékeztette a kormánybiztost, hogy Bódy Tivadar is vállalt megbízást a Tanácsköztársaság uralma alatt. Felhívta a figyelmet az állatkert rossz vezetéséből származó károokra, és kérte, hogy ügyfelét helyezték vissza az intézmény élére. Végezetül indítványozta, hogy Sipőcz Jenő vezetése

¹⁵¹ Uo. Dr. Lendl Adolf ellen indított vizsgálati ügy bizonyítékainak kiegészítésére tett javaslat. 1920. szeptember 14.

¹⁵² Uo. (I. 114538/1920). Lendl Adolf levele a tanácshoz. 1920. november 8; Uo. Lendl Adolf levele a tanácshoz. 1921. január 15.

¹⁵³ Bódy Tivadar továbbra is befolyásos személyisége maradt a fővárosi és az országos politikai életnek. Varsányi, 2008: 183–184.

¹⁵⁴ BFL, IV.1407.b. 3258/1920 (I. 96002/1920). Dr. Wladár Tivadar előterjesztése dr. Sipőcz Jenőhöz. 1920. május 17.

alatt egy pártatlan és tudósokból álló bizottság döntsön Lendl ügyében.¹⁵⁵

Az elhúzódó ügy 1921 elejére már mindenkinek kezdett kényelmetlenné válni, így Lendl Adolfon kívül a Bódy Tivadar helyére 1920. szeptember 1-jén megválasztott új polgármester dr. Sipőcz Jenő,¹⁵⁶ sőt Berczell Jenő is sürgette a lezárást. A városgazdasági ügyosztály vezetője 1921 januárjában előterjesztéssel fordult Sipőcz polgármesterhez, amiben jelezte, hogy „a hasonló természetű ügyek legnagyobb részt már elintézésre nyertek és a nevezett igazgató magánérdekén kívül az állat- és növénykert igazgatásához, valamint az elmúlt politikai viszonyokból származó zavaroknak mielőbb való elsimulásához fűződő közérdek nagyon kívánatosá teszi, hogy végre a szóban lévő vizsgálati ügy is döntés alá kerüljön”.¹⁵⁷ Az is közrejátszott a vizsgálatot annak idején elindító ügyosztályvezető türelmetlenségében, hogy az ügy elhúzódása miatt folytonos támadások érték a sajtó részéről, amelyek az állatkert lezüllött állapotát az igazgató felfüggesztésével kötötték össze.¹⁵⁸

1921 januárjában a begyűjtött vallomások és bizonyítékok birtokában a tiszti ügyészség kapta meg a feladatot, hogy véleményezze Lendl ügyét. A Székesfőváros Tiszti Ügyészsége 1921. március 10-i előterjesztésében az összes felmerülő vádpont elemzése és a vonatkozó jogszabályok értelmezése után a következő álláspontra helyezkedett arra az esetre vonatkozóan, ha Lendl szerződését a főváros azonnali hatállyal felbontaná: „ezek után a magunk részéről azt a véleményt terjesztjük elő, hogy a szerződés felbontása esetében dr. Lendl Adolf által indítható per kimenetele sem dr. Lendl Adolf, sem Budapest székesfőváros közönsége szempontjából biztosnak nem mondható s így a hozandó döntésnél Budapest székesfőváros közönsége esetleges pervesztését figyelmen kívül hagyni nem lehet”.¹⁵⁹

A Lendl Adolffal szembeni pervesztés kockázata ellenére a tanács 1921. június 16-án tartott ülésén az állatkerti igazgató szerződését felbontotta,¹⁶⁰ egyúttal fizetését teljes

¹⁵⁵ Uo. Wladár Tivadar előterjesztésében felsorolt olyan zsidó tisztviselőket – köztük Pataki Taszilót is – akik különböző nekik juttatott kegyekben részesülnek, míg Lendlt megpróbálja elnyomni a tanács. Lendl ügyvédje elmondása szerint kérelmét védenca tudta nélkül mint városi polgár és a törvényhatósági bizottság volt tagja nyújtotta be.

¹⁵⁶ Uo. (I. 53834/1920). Budapest székesfőváros kormánybiztosának átirata dr. Lendl Adolf állat- és növénykerti igazgató fegyelmi ügyében. 1920. május 26; Varsányi, 2008b: 188.

¹⁵⁷ Uo. (XVI. 9102/1921). Dr. Berczell Jenő előterjesztése dr. Lendl Adolf állat- és növénykerti igazgató vizsgálati ügyének gyors befejezése érdekében. 1921. január 26.

¹⁵⁸ Uo. (XVI. 60871/1920). Dr. Wladár Tivadar előterjesztése. 1920. június 11.; Züllik az Állatkert. *A Nap*, 1920. június 10., 4.; A kontinens legszebb állatkertje. *Új Budapest*, 1921. november 16., 2–3.

¹⁵⁹ Uo. 303. és 585/1921. ü.sz. A tiszti ügyészség véleménye a Lendl ellen folyamatban lévő vizsgálat ügyében. 1921. március 10., 11.

¹⁶⁰ A tanácsülés előtt Lendl ügyvédje június 12-én elküldte a tanács tagjainak az ügy részletes összefoglalását és jogi kifogásait. Azt is megemlítette, hogy tudomása van arról, hogy Lendl helyére már többen is pályáznak, akik szintén érdekeltek az igazgató befektetésében. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Információ Dr. Lendl Adolf állatkerti igazgató fegyelmi ügyében. 1921. június 12; Lendl Adolf ügye. 8 *Órai Újság*, 1920. május 5., 6.

mértékben megvonta, nyugdíjjogosultságát semmisnek tekintette. Az indoklásban Lendl Tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartását és az akadémiai, valamint más testületekből történt kizárását jelölte meg, utalva az ezáltal keletkezett, az állatkerti igazgatói pozícióból eredő etikai összeférhetetlenségre.¹⁶¹

A véghatározat ellen Lendl Adolf fellebbezést nyújtott be, és kérte a tanácstól, hogy azt a törvényhatósági bizottság közgyűlése elé vigyék. Ekkor már nyíltan kimondta az elbocsátott állatkerti vezető, hogy Bódy Tivadar régi ellensége, és felfüggesztése személyes okok miatt történt meg annak idején. Egyúttal utalt Walbrosch Károly szerepére is az ügyben, aki szerinte bosszúból jelentette fel áthelyeztetése miatt. Elpanaszolta, hogy a vizsgálatot 22 hónapig húzták el, és végül a fegyelmi bizottság javaslata ellenére bontották fel a szerződését. Kifogásolta, hogy a véghatározat nem tartalmazott egy olyan hivatkozást sem, amely a szerződésbontás indoka lett volna, hanem csak általánosságban utalt korábbi magatartására. A Magyar Tudományos Akadémia döntésére történő hivatkozást csak ürügynek nyilvánította, felhívva a figyelmet, hogy az említett kizárási határozat már 1919 decemberében megtörtént, a szerződésbontásra pedig csak másfél év múlva került sor. Arra is utalt, hogy az állatkert vezetése és az akadémiai tagság között semmi összefüggés sincsen, sőt a kizárása óta is keresték meg tudományos megbízással a vallás- és közoktatási minisztériumból. A Székesfőváros Tanácsa etikai kifogásait vele szemben pedig kikérte magának, utalva a testület egy-két tagjának kétes ügyeire. Kijelentette, hogy azért haragudtak rá a tanács tagjai közül néhányan, mert az állatkertben nem engedett semmilyen „panamaszagú kísérletet”.¹⁶² Egyértelművé tette, hogy ezekről az ügyekről még sokat tudna mondani, és ha szükséges az ügyét bíróság elé fogja vinni. Végezetül Lendl felkérte a közgyűlést, hogy küldjön ki egy bizottságot a tanács döntésének és motivációjának kivizsgálására, valamint a véghatározat megmásítására, és egyben anyagi-erkölcsi kártérítéséről való gondoskodásra.¹⁶³

A fellebbezést a tisztí ügyészség javaslatára a tanács azzal az indokkal hivatalból visszautasította, hogy Lendl magánjogi szerződéssel alkalmazott vezető, jogorvoslatnak csak közigazgatási ügyben van helye. A tanács azzal is tisztában volt, hogy amennyiben az egykori állatkerti igazgató a visszautasító határozat ellen kifogással él, azt a törvényhatósági bizottsághoz fel kell terjeszteni.¹⁶⁴ Lendl ezt meg is tette,¹⁶⁵ amire válaszul a tanács javasolta

¹⁶¹ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (I. 11731/1921). Lendl Adolf felfolyamodása a fellebbezését elutasító végzés ellen. 1921. szeptember 29.

¹⁶² Uo. (I. 73775/1921). Lendl Adolf fellebbezése. 1921. július 11.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo. 4442/1921. ü. sz. Ügyészi állásfoglalás Lendl fellebbezésének visszautasításáról. 1921. december 19.

¹⁶⁵ Lendl nemcsak a fellebbezés visszautasítását kérte felülvizsgálni a törvényhatósági bizottságtól, hanem az

a törvényhatósági bizottság közgyűlésének, hogy az egykori igazgató „felfolyamodását” utasítsa el. Azonban a közgyűlés másként döntött, Lendl jogorvoslati kérelmének 1921 novemberében helyt adott, és egy öttagú vizsgálóbizottság kiküldését határozta el az ügy végleges elintézése érdekében.¹⁶⁶

A közgyűlés döntésében minden bizonnyal közrejátszott, hogy Lendl a vizsgálat részleteit és az ellenségei viselt dolgait két nyílt levél formájában a nyilvánosság és a törvényhatósági bizottság tagjainak tudomására hozta 1921 szeptember elején, illetve október 22-én.¹⁶⁷

Az első nyílt levélben részletesen leírta két éve tartó kálváriájának eseményeit, valamint az ügyében hozott határozatokat és fellebbezését szó szerint idézte. Hangsúlyozta, hogy nem akart személyeskedő harcot vívni, de a tanács utolsó döntése után már nem hallgathatott tovább, és elégtételt követelt az elszenvedett súlyos anyagi és erkölcsi kárért, amelyet a tanács egyes tagjai okoztak neki. Emlékeztette olvasóit, hogy mennyi önzetlen munkát folytatott az állatkert átépítése során, és hogy a konfliktusai ekkor kezdődtek Bódy Tivadar tanácsnokkal. A későbbi alpolgármester, majd polgármester haragjának okaként azt jelölte meg, hogy ő nem egyezett bele az állatkert számára káros döntésekbe. Megjegyzésként fel is sorolta Bódy akkori korrupciós ügyeit, hivatali visszaéléseit, amelyeket részben sikerült megakadályoznia. Lendl felhívta a figyelmet Bódy Tivadar anyagi érdekeltségeire az állatkerti mozi üzemeltetése, az illemhelyek bérlete, valamint egy nagyobb cementbeton munka kapcsán. Ezután elpanaszolta, hogy szóban már korábban megígérték neki a városligeti intézmény véglegesített igazgatói posztját, de ezután még évekig nem kapta azt meg, ami tetemes anyagi hátrányt jelentett számára. Az ügy mögött szintén Bódy háttérmunkáját sejtette, amihez Berczell Jenő is segédkezett, akinek felemlítette az állatkerti kocsival történő visszaélésének ügyét. Lendl elismerte, hogy az állatkert érdekében tervezett gazdasági fióktelep ötletével is darázsfészekbe nyúlt, ugyanis elmondása szerint azzal a fővárosi földek bérbeadásával kapcsolatos visszaélések, és a szénaszállítási monopólium haszonélvezőinek érdekeit sértette. Lendl utalt arra, hogy felfüggesztése után a polgármester olyan kijelentést tett, hogy őt többet nem akarja az állatkert élén látni a fegyelmi vizsgálat eredményétől

1919-es felfüggesztése jogszerűségének kivizsgálását is. BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Tekintetes Tanács! 1921. szeptember 20.

¹⁶⁶ BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (I. 11731/1921). Lendl Adolf felfolyamodása a fellebbezését elutasító végzés ellen. 1921. szeptember 29; BFL, IV.1403.a. 1214. szám. Lendl Adolf ügyében bizottság kiküldése. 1921. november 11., 442.

¹⁶⁷ Lendl egy harmadik nyílt levelet is megfogalmazott, azonban ez nem került végül nyilvánosságra. A közgyűlésnek címzett levél tartalmazta nyugdíjazása elfogadásának feltételeit, és egyben jelezte, hogy más esetben a bíróság, a belügyminisztérium, és ismét a nyilvánosság elé tárja ügyét. TTM-TT-LA-1/21. Harmadik nyílt levelém a székesfővárosi törvényhatósági bizottság tisztelt tagjaihoz. Lendl Adolf 1922. április vége.

függetlenül, és ennek eléréséhez a módot mindenképpen meg fogja találni. Ezután Lendl feltárta Wabrosch Károly áthelyezésének előzményeit, biztosra véve, hogy a tisztviselő ezért bosszúból jelentette fel. Kitért Pataki Tasziló intrikáira is, aki a városházán igyekezett lejáratni őt. Felhívta a figyelmet arra, hogy mióta ellene vallottak, minkettőjük előléptetésben részesült. Ismertette, hogy bár Bódy Tivadar már távozott a városháza éléről, ennek ellenére Berczell tanácsnok – akinek visszaélései miatt már létkérdés, hogy Lendl soha ne térjen vissza állásába – még mindig képviseli az ellene meglévő ellenséges hangulatot, és folyamatosan félretájékoztatja a tanács többi tagját. Határozottan kijelentette, hogy a megpróbáltatások ellenére sem tört meg, mivel lelkiismerete tiszta, valamint a közvélemény is őt támogatja a tanáccsal szemben. Zárásképpen elmondta, hogy az ügyében a polgári pert még nem indította el, mivel bízik a törvényhatósági bizottság tagjainak helyes döntésében.¹⁶⁸

A második nyílt levél október 22-én érkezett a közgyűlés tagjaihoz, ugyanis időközben nyilvánosságra került a *Fővárosi Közlöny* hasábjain Lendl fellebbezésének elutasítása, és a „felfolyamodásával” kapcsolatos tanácsi javaslat is. Második nyílt levelében az elbocsátott igazgató felhívta a figyelmet az elutasító végzésben a tanács által használt csúsztatásokra, ellentmondásokra, és arra, hogy azt a látszatot keltették, mintha jogszerűen bontották volna fel a szerződését. Nehezményezte, hogy olyan paragrafusokra hivatkoztak, amelyek idáig nem is kerültek említésre. Azt is sokatmondónak találta, hogy most már hivatkoznak a szerződése magánjogi jellegére, de amikor a felfüggesztése történt akkor ezt nem vették figyelembe. Zárásképpen kérte a törvényhatósági bizottság tagjait, hogy ne dőljenek be a jól hangzó paragrafusok mögé bújtatott félrevezetésnek.¹⁶⁹

A nyílt levelek elérték hatásukat, ugyanis a közgyűlés nem fogadta el a tanács javaslatát, és nem zárta le végleg az ügyet, azonban Lendl Adolf súlyos árat fizetett nyilatkozatáért.¹⁷⁰ Wabrosch Károly főszámtanácsos magára ismert a nyílt levélben szereplő V. K. monogram, és a „malackedvelő” megnevezés alapján.¹⁷¹ Az érintett személy bíróság

¹⁶⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Nyílt levél Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tisztelt tagjaihoz. 1921. szeptember eleje. A Lendl ügyével foglalkozó napilapok döntő többsége az állatkerti igazgató visszatérését támogatta, azonban azzal is tisztában voltak az újságírók, hogy az elmergesedett helyzetben ez csak Berczell Jenő más ügyosztályhoz való áthelyezésével lehetséges. Az állatkert bajai. *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 30., 6.; Emellett Lendl jó kapcsolatait felhasználva a sajtóval próbált meg nyomást gyakorolni a tanácsra. A főváros nyugdíját ad Lendl Adolfnak. *8 Órai Újság*, 1926. június 27., 2; Nagytakarítás az Állatkertben. *Budapesti Hírlap*, 1923. november 16., 4.

¹⁶⁹ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Második nyílt levél a székesfőváros törvényhatósági bizottságának tisztelt tagjaihoz. 1921. október 22.

¹⁷⁰ Lendlt barátai óva intették vádjainak nyilvánosságra hozásától, félve, hogy a tanács többi tagja is megharagszik rá. Elismerték, hogy panasza valós, de úgy érezték, hogy nincs itt az ideje az őszinte szókimondásnak, illetve bíztak ügyének békés úton történő megoldásában. TTM-TT-LA-5/1. Levelek Lendl Adolfnak La-Lu. Leidenfrost Gyula, Lambrech Kálmán.

¹⁷¹ BFL, IV.1407.b. 1741/1922 (I. 7676/1922). Wabrosch Károly kérelme a polgármesterhez, hogy Lendl Adolf ellen rágalmazás vétsége miatt a bűnvádi eljárást indítsák meg. 1922. január 16.

elé vitte az ügyet, és Lendl Adolfot 1923 júniusában bűnösnek találták sajtó útján elkövetett rágalmazás vétségében, amiért 22 000 korona pénzbüntetésre ítélték.¹⁷²

A közgyűlés által alakított ún. ötös bizottság 1921. december 3-án hivatalosan is megkezdte működését.¹⁷³ Lendl a következő év februárjában levélben kereste meg a bizottságot, és felajánlotta, hogy elfogadja nyugdíjazását, amennyiben a törvényhatósági bizottság teljesíti két feltételét. Elsőként erkölcsi elégtételt kért, amelyben elismerik, hogy felfüggesztése jogtalan volt, a döntés indoklása pedig valótlan. Másodsorban pedig anyagi kártérítést kért, melyben megtérítik elmaradt fizetését, és rendezik nyugdíjigényét. Jelezte, hogy mivel hajlandó megegyezés esetén lemondani a természetben neki járó egyéb juttatásokról, így amennyiben mégis perre kerülne a sor ennél többet fog követelni, pontosan annyit amennyi szerződése szerint járna neki.¹⁷⁴

Annak ellenére, hogy a megegyezés érdekében Lendl komoly lépést tett ekkor, az ötös bizottság a kártérítési összeg kiszámításán kívül több mint két év alatt nem jutott semmi érdemlegesre. Végül a bizottság hivatkozva arra, hogy tagjainak mandátuma időközben lejárt, 1924. április 4-én visszaadta az ügyet a polgármester hatáskörébe.¹⁷⁵ A polgármester ismét kikérte a tiszti ügyészség véleményét, amely ezúttal már úgy nyilatkozott, hogy az ügyben a bíróság jogosult dönteni. Hivatkozva arra, hogy a hosszú idő eltelte, és az egyik terhelő tanú időközbeni halála miatt a korábbi vádak nehezen lennének már bizonyíthatóak az egykori állatkerti igazgató ellen, ezért a tanácsnak a Lendllel történő kiegyezést javasolták.¹⁷⁶

Ez még önmagában nem jelentette azt, hogy a tanács is hajlandó lenne kompromisszumot kötni az egykori állatkerti vezetővel, azonban időközben egy újabb politikai fordulat történt a főváros élén, ami hosszú távon Lendl Adolfnak kedvezett. 1924. augusztus 23-án nevezte ki Horthy Miklós kormányzó Budapest főpolgármesteri hatáskörrel rendelkező kormánybiztosává az elbocsátott állatkerti vezető régi barátját Ripka Ferencet, aki a következő évben a főpolgármesteri választáson is győzedelmeskedett. Személyén keresztül új stílus, új szellemiség kezdődött a városvezetésben.¹⁷⁷ Ripka hamarosan Lendl ügyét is kézbe vette, ami végül is kiegyezéshez vezetett. A székesfővárosi közgyűlés tagjai

¹⁷² Lendl azzal vádolta Wabroscht, hogy titokban három szalontai sertést adott el az állatkert állományából a saját zsebére, amiért ő kieszközölte az elhelyezését az intézménytől. Kijelentéseit azonban az állatkerti igazgató a bíróság előtt nem tudta bizonyítani. BFL, VII. 18.d. 1922 05/0380.

¹⁷³ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Jegyzőkönyv. 1921. december 3.

¹⁷⁴ Uo. Lendl Adolf levele dr. Kozma Jenő részére. 1922. február 16.

¹⁷⁵ Uo. 58/1924. bizalmas. A tiszti főügyész véleményének kikérése. 1924. április 4.

¹⁷⁶ Uo. A tiszti ügyészség javaslata Lendl ügyének egyezséggel történő lezárására. 1924. április 29.

¹⁷⁷ Lendl és Ripka a budai politikai, kulturális és tudományos élet több fórumán is azonos körökben mozogtak. A teljesség igénye nélkül: Budai Dalárda, Budai Társaskör, Királyi József Műgyetem. Varsányi, 2008a: 68–70; Újabb részvétiratok Dr. Lendl Adolf halála alkalmából. *Balatoni Kurír*, 1942. október 15., 3.

közül egy háromtagú zsűrit alakítottak az ügy megvizsgálására és lezárására. A döntőbizottság az egykori igazgató régebbi szolgálataira való méltányosságból felajánlotta, hogy amennyiben Lendl elfogadja elbocsátását, és visszavonja a tanács szerződésbontó határozata ellen benyújtott fellebbezését, valamint nyilvánosan bocsánatot kér az általa megrágalmazott tanácstagoktól, a főváros megtéríti az eredeti szerződés szerint neki járó fizetését, és rendezi nyugdíjigényét is.¹⁷⁸ Lendl a feltételeket és a rá vonatkozó kikötéseket elfogadta. Ezután Ripka Ferenc, aki részt vett a döntőbizottság ülésein, felkérte Sipőcz Jenő polgármestert, hogy a „régén vajúdó ügyet” a zsűri döntésének értelmében terjessze a tanács elé, és annak elfogadásáról intézkedjen.¹⁷⁹ Miután Lendl visszavonta jogi követeléseit és a tanács egyes tagjaira tett kompromittáló kijelentéseit, a főváros is rendezte anyagi kötelezettségeit vele szemben.¹⁸⁰

Ezzel az állatkerti igazgató bonyolult és hosszadalmas felfüggesztési ügye lezárult. Az 1926-ban nyugdíjazott igazgató ezután elhagyta a fővárost, és Keszthelyre költözött, ahol 1942-ben bekövetkezett haláláig élt. Lendl Adolfnak végül is nem sikerült erkölcsi elégtételt elérnie, azonban anyagi téren kárpótolták. A kiegyezéssel Budapest pedig meghirdethette a Székesfővárosi Állat- és Növénykert igazgatói állását. Fontos hangsúlyozni, hogy ez csak azért történhetett meg, mert előtte úgy térítették meg előző vezetőjének fizetését, hogy hét éven keresztül – saját akarata ellenére - egy percet sem dolgozott. Felmerül a kérdés, hogy megérte-e Budapest Székesfőváros Tanácsának, hogy az állatkert elismert és tudós igazgatóját ilyen magas áron mozdítsa el pozíciójából. Azonban arról sem feledkezhetünk meg, hogy Lendl Adolf nemcsak okot, hanem a Tanácsköztársaság idején vállalt megbízásaival ürügyet is szolgáltatott eltávolítására.

¹⁷⁸ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Dr. Lendl Adolf volt székesfővárosi állat- és növénykerti igazgató ügye. 1925. május 25; Uo. Jegyzőkönyv. 1926. június 25.

¹⁷⁹ Uo. (863/1926). Budapest székesfőváros polgármestere. 1926. június 25.

¹⁸⁰ Lendl Adolf nyugdíjat kap. *Népszava*, 1926. június 27., 10; Rendezik Lendl Adolf nyugdíjügyét. *Pesti Hírlap*, 1926. június 27., 14.

VIII. Egy sokoldalú, de összetett személyiség

Lendl Adolf korának egyik legsokoldalúbb és legaktívabb tudósa volt. Egész élete során fáradhatatlanul és önzetlenül dolgozott a közvetlen lakókörnyezete és hazája jobbításáért. Munkásságát sokan elismerték, személyét sokan csodálták. Szókimondó, időnként nem eléggé megfontolt egyénisége miatt számos ellenségre is szert tett. Ezen kívül Lendl rendszeresen áthágta társadalmi és munkahelyi pozícióinak íratlan szabályait. Egyes források szerint 1894-ben sem azért hagyta el állását a Magyar Nemzeti Múzeumban, mert magánvállalkozást akart nyitni, hanem mert konfliktusba került az intézmény vezetőjével.¹⁸¹ Gyakran felszólalt országgyűlési képviselőként a korrupció ellen, és az állatkertben sem tűrt meg visszaélést, protekciót.¹⁸² Az állatkert igazgatói állása egy magas presztízsű beosztás volt, de Lendl ennek ellenére kilógott a polgári úri osztály tagjai közül, amivel kivívta sokak ellenszenvét.¹⁸³ Ehhez hozzájárult az is, hogy fontosnak tartotta azt, hogy az intézmény dolgozói elégedettek legyenek, hiszen abban hitt, hogy ezzel közvetetten az állatkert virágzását is előmozdítja. A munkások lakhatási körülményeinek lehetőség szerinti javítását prioritásként kezelte,¹⁸⁴ valamint a tisztviselők és altisztek véglegesítését is folyamatosan kérvényezte, amivel tovább rontotta viszonyát feletteseivel.¹⁸⁵ Annak ellenére, hogy sohasem volt igazán vagyonos ember, szíven viselte a hadbavonultak, a veteránok és a szegények sorsát, a jótékonyaságból mindig kivette a részét.¹⁸⁶ Társadalmi problémákkal is sokat foglalkozott, azonban ezekhez nem ideológiai alapon, hanem tudományos szempontok alapján nyúlt. A szociális fejlődés külföldi példáit is a munkások, valamint Magyarország haladása érdekében mutatta be.

Az egykori állatkerti igazgató nem ismerte fel, hogy a forradalmak előtti liberális városházi hangulat a Tanácsköztársaság után éles fordulatot vett,¹⁸⁷ az ellenforradalmi kurzus

¹⁸¹ TTM-TT-LA-1/3. Méhely Lajos kérvénye Lendl Adolf akadémiai taggá választására. III. osztály B alosztálya. Dátum nélküli kézirat Méhely Lajos aláírásával, melyben bemutatja Lendl Adolf életrajzát és szakmai érdemeit.; Madarassy László: Dr. Lendl Adolf a tudós és az ember. *Balatoni Kurír* 1942. november 19., 1–2.

¹⁸² BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Szolgálati napló. 1918. december 2. – 1919. június 6.

¹⁸³ Lendl gyakran gyalog járt be budai lakásáról a városligeti intézménybe, naponta többször körbejárt a kertben, és személyesen beszélt a dolgozókkal, az ebédszünetét irodájában tudományos munkával töltötte. Följelentettek egy fővárosi üzemigazgatót, mert szöges cipőben járt. *Független Budapest*, 1920. január 15., 2; BFL, IV.1410.a. 5158/1920 (XVI. 102330/1919). Virág Béla vallomása. 1919. szeptember 5., 23–24; FÁNK-SZCSÁ 1.

¹⁸⁴ BFL, IV.1410.a. 5158/1920. Mellékletek. Szolgálati napló. 1918. december 2. – 1919. június 6.

¹⁸⁵ TTM-TT-LA-6/13. Lendl Adolf levelei Bódy Tivadarnak, Berczell Jenőnek, és Kemény Gézának. 1917. május 12., 1919. március 2.; Forrong az állatkert személyzete. *Az Est*, 1919. március 6., 4.

¹⁸⁶ Lendl a felfüggesztése idején komoly anyagi gondokkal küzdött, ami felesége és az ő egészségét is megviselte. FÁNK-SZCSÁ 5–6., Lendl Adolf dr. nagybeteg. *Budapesti Hírlap*, 1920. május 19., 2; A veteránok megélhetése számára a „Hősök falva” koncepciót dolgozta ki 1916-ban. Fővárosi ügyek. Hősökfalva. *Budapesti Hírlap*, 1916. szeptember 26., 10.

¹⁸⁷ Breinich, 1990: 46.

a szocializmushoz kötődő semmilyen ideológiát nem tűrt meg.¹⁸⁸ Lendl még felfüggesztése után, az akadémiai vizsgálat során is így nyilatkozott a kommunizmusról: „Megjegyzendő a kommunizmus nem bolsevizmus és nem gázságok láncolata. Azért ha ideális kommunista volnék is, az nem volna baj – de én az se vagyok”.¹⁸⁹ Számonkérésekor – annak ellenére, hogy ismerte a hivatali felettesei ellenséges hangulatát – túl sokáig hitt a békés megoldás lehetőségében, és nem vitte ügyét bíróság elé.¹⁹⁰ A városligeti intézmény vezetője az 1919. március 21-én kikiáltott új rendszert enyhébb formában, de tartósnak gondolta, és ezért is vállalt el megbízásokat a proletárdiktatúra vezetőitől, annak ellenére, hogy munkatársai óva intették ettől.¹⁹¹ Ezzel olyan felületet hagyott magán, amit az adott politikai körülmények között ellenségei hatékonyan tudtak kihasználni.

¹⁸⁸ Sipos, 1990: 76.

¹⁸⁹ MTA KIK Kézirattár. Akadémiai tagok levelei a bizottságnak. Lendl Adolf 1.

¹⁹⁰ Lendl már 1920 augusztusában felismerte a szándékos időhúzást az ellene folyó vizsgálatban, és figyelmeztette a tanácsot, hogy ki fog tálni a minisztérium, a bíróság és a nyilvánosság előtt a korábbi visszaéléseikről, azonban az utóbbit csak a szerződése felbontása után tette meg. Az elbocsátó határozat után Lendl 1921. július 4-én megírta feljelentését a bírósághoz, azonban azt végül nem nyújtotta be. TTM-TT-LA-1/8. Lendl levele a tanácshoz. 1920. augusztus 10; TTM-TT-LA-6/11. Lendl levele a Királyi Járásbírósághoz. 1921. július 4.

¹⁹¹ Mautner, 2019: 64.

IX. Összegzés

A proletárdiktatúra alig több mint négy hónapja abból a szempontból hozott jelentős változást a városligeti intézmény életében, hogy ürügyet szolgáltatott tudós vezetőjének felfüggesztésére. Azonban a „Lendl-ügy” vizsgálata feltárja, hogy a kiváltó okok csak részben kötődnek a Tanácsköztársasághoz. Bár soha nem került bíróság elé az ügy, az igazgató kommün alatti magatartása elegendőnek bizonyult, hogy ellenségei félreállítsák Lendl Adolfot az állatkert éléről. Ez olyannyira sikeres volt, hogy az intézmény csak tíz év múlva kapott ismét igazgatót, akkor is csak ideiglenesen. Azután még több mint két és fél évnek kellett eltelnie, hogy állandó és felelős vezetője legyen a városligeti kertnek Nadler Herbert személyében, akit szintén szerződtettek az intézmény élére.¹⁹²

A Magyarországi Tanácsköztársaság kultúra- és tudománypolitikáját a hazai értelmiség jelentős része támogatta, az új tudományos irányvonalak megvalósításában számos tudós vett részt. A proletárdiktatúra bukása után volt, akinek elnézték „botlását”, de volt, akinek 1919 augusztusa után derékba tört a karrierje.¹⁹³ Lendl Adolf esete egyértelműen kilóg a tudósok körében lefolytatott számonkérések közül. Egyfelől időtartamával, másfelől azzal, hogy végül egy felemás megegyezéssel zárult. A hét éves huzavona alatt nem derült ki, hogy Lendl felfüggesztése jogszerű volt-e, és az sem, hogy a bíróság hogyan döntött volna, amennyiben perre került volna a sor. A levéltári, kéziratári kutatás lehetőséget adott az ügy jelentős részének feltárására, és néhány korábban keletkezett téves információt is korrigálni lehetett, azonban jó pár kérdés továbbra is nyitott maradt az állatkerti igazgató felfüggesztésével kapcsolatban. A „Lendl-ügyre” vonatkozó további információk elsősorban új források feltárásával érhetőek el. Lendl Adolf születésének 160 éves, valamint halálának 80 éves évfordulójához közeledve időszerűnek tűnik, hogy izgalmas és fordulatokban gazdag életét egy átfogó monográfiában dolgozzák fel.

¹⁹² Mautner, 2017: 1144–1155.

¹⁹³ Lendl Adolf ügye. *Ág Est*, 1921. november 10., 6.

*Anghi Csaba főigazgató 1965-ben felavatja Lendl Adolf mellszobrát az állatkertben,
emléket állítva az intézmény érdekében folytatott munkásságának.
(Fővárosi Állat- és Növénykert archívuma)*

X. Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL, IV.1403.a. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai (1873–1949). Közgyűlési jegyzőkönyvek (1873–1944). (Digitalizált formában elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi portálon: http://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_bfl_bpszkj. Utolsó letöltés: 2019. július 25.)

BFL, IV.1407.b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai (1873–1930). Tanácsi Ügyosztályok központi irattára 1873–1929.

BFL, IV.1410.a. Budapest Székesfőváros Tiszti Ügyészségének Iratai (1872–1950). Általános közigazgatási iratok 1873–1950

BFL, IV.1420.m. Székesfőváros Alkalmazottak Mutatókártyái.

BFL, VII. 18. d. Budapesti Királyi Ügyészség (1946-Budapesti Államügyészség) iratai (1907–1950). Büntetőperrek iratai (1907–1950).

Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára (BMEL)

BMEL, 4/a., 4/b. Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem jegyzőkönyvei (1934-1949) HU BMEL 4/a., 4/b.
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_bme_jozsefnador_jkv (Utolsó letöltés: 2019. július 25.)

Kézirattári, hagyatéki és egyéb források

Fővárosi Állat- és Növénykert könyvtára. Szidmainé Csete Ágnes hagyatéka (FÁNK–SZCSÁ)

FÁNK–SZCSÁ, Laky Imréné Légmán Irén: Visszaemlékezéseim Dr. Lendl Adolfra. Budapest, 1959. február

Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjtemény
Lendl Adolf hagyatéka (ITM-TT-LA)

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár, RAL 647/1919/III.
A Magyar Tudományos Akadémia III. osztálya igazolóbizottságának iratai, 1919–1920.
<http://real-ms.mtak.hu/16524/> (Utolsó letöltés: 2019. július 25.)

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (BME OMIKK)

M. Kir. József-Műegyetem. Program az 1933/34. tanévre. 20. BME évkönyvek.
http://public.omikk.bme.hu/bme_evkonyv/weblap.php?step=2&cat=tanrendek&konyvtar=../tanrendek/1933_34/&alcim_id=1020 (Utolsó letöltés: 2019. július 25.)

József-Műegyetem. Órarend az 1918–1919. tanév II. felében. 21.
http://public.omikk.bme.hu/bme_evkonyv/weblap.php?step=2&cat=orarendek&konyvtar=orarendek/1918_19_2/&alcim_id=778 (Utolsó letöltés: 2019. július 25.)

Napilapok, folyóiratok

8 Órai Újság, 1919–1920, 1926
Alkotmány, 1902
A Nap, 1920
A Természet, 1897, 1914–1915, 1919, 1942
Állattani Közlemények, 1964
Az Est, 1919, 1921
Balatoni Kurír, 1942
Budapest, 2018
Budapesti Hírlap, 1916, 1920, 1923, 1924
Budapesti Közlöny, 1919
Budai Napló, 1918
Délmagyarországi Közlöny, 1903
Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 1986
Fővárosi Hírlap, 1919
Fővárosi Közlöny, 1919
Független Budapest, 1920
Független Magyarország, 1903
Függetlenség (Arad), 1903
Hazánk, 1904
Honismeret, 2012
Kis Újság, 1922
Magyarország, 1904, 1919
Népszava, 1919, 1926
Pesti Hírlap, 1926
Szeged és Vidéke, 1903
Temesvári Hírlap, 1904
Természet és Technika, 1949
Természettudományi Közlöny, 1942
Új Budapest, 1921
Világ, 1919

Felhasznált irodalom

- Berzeviczy, 1919
Berzeviczy Albert: Elnöki jelentés az Akadémia működésének a múlt hónapok alatti felfüggesztéséről. *Akadémiai értesítő*, 1919. augusztus 18.
- Breinich, 1990
Breinich Gábor: A főváros képviselői szerve: a törvényhatósági bizottság. In: Lőrincz Lajos (szerk.): *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Budapest, Főszinform, 1990.
- Gerelyes, 1967
Gerelyes Ede: A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában (1918–1919). Tanulmány és dokumentumkötet. Budapest, magánkiadás, 1967.

Lendl, 1919

Lendl Adolf: *Az új Természettudományi és Néprajzi Múzeum tervezete*. A Természettudományi Szövetség Kiadványai II. Budapest, Természettudományi Szövetség, 1919.

Lendl, 1917

Lendl Adolf: *Jövőbetekintés a magyar főváros érdekében az idegenforgalom jegyében*. A Budapesti Polgári Lövészegyesület Ifjúsági Testnevelési Alapja. Budapest, Wodianer, 1917.

Mautner, 2017

Mautner Zoltán: Viták egy pozíció körül. Nadler Herbert kinevezése az állatkert élére. *Századok* 2017/5. 1121–1160.

Mautner, 2019

Mautner Zoltán: Állatkert a Tanácsköztársaság alatt a „Lendl-ügy” tükrében. *Múltunk* 2019/1. 34–64.

Országgyűlési Almanach, 1901

Sturm Albert (szerk.): Országgyűlési Almanach 1901–1906. Budapest, Budapesti Tudósító kiadása, 1901.

Országgyűlési Almanach, 1905

Fabro Henrik és Ujlaki József (szerk.): Országgyűlési Almanach 1905–1906. Budapest, K. n., 1905.

Perczel, 2013

Perczel Olivér: A Budapesti Állatkert újjáépítése. In: Szvododa Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából*. Budapest, Budapest Történeti Múzeum, 2013. 215–244.

Sipos, 1990

Sipos András: A fővárosi törvényhatóság igazgatási apparátusa. In: Lőrincz Lajos (szerk.): *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Budapest, Főszinform, 1990. 57–90.

Szidnainé, 1991

Szidnainé Csete Ágnes: *A 125 éves budapesti Állat- és Növénykert története*. Budapest, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1991.

Tilkovszky, 1975

Tilkovszky Lóránt: A Magyar Tudományos Akadémia az 1918–19. évi forradalmak idején. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 257–265.

Vadász, 1949

Vadász Elemér: A Természettudományi Társulat a Tanácsköztársaság idején. *Természet és Technika*, 1949. április 1., 194–198.

Varsányi, 2008

Varsányi Erika: Bódy Tivadar. In: Feitl István (szerk.): *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2008. 179–186.

Varsányi, 2008a

Varsányi Erika: Ripka Ferenc. In: Feitl István (szerk.): *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2008. 67–74.

Varsányi, 2008b

Varsányi Erika: Sipőcz Jenő. In: Feitl István (szerk.): *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2008. 187–200.